

Talouden diskurssien uusintamisen jäljillä

– Eli miten yritysjärjestelyä käsitellään suomalaisessa lehdistössä

Janne Tienari, Eero Vaara ja Katja Kaihua

ON THE TRAIL OF BUSINESS DISCOURSE REPRODUCTION

The 'merger mania' has intensified in the 1990s. Mergers and acquisitions (M&As) are important contemporary contexts where the discourses of economy and business are produced and reproduced. In this article, we elaborate on the hitherto seldom addressed active social role of economic and business journalism in discourse formation in mergers and acquisitions.

Our focus is on two historically significant Finnish cases: 1. the merger between Kansallis Banking Group and the Union Bank of Finland, forming *Merita Bank* in 1995–1997, and 2. *Kesko's* acquisition of *Tuko* in 1995, aborted in 1996 as a result of intervention by EU officials. Conclusions are drawn from a comparative analysis of perspectives (i.e. 'voices'), themes and meanings in the two cases.

We identify and illustrate six dominant discourses within the economic and business metadiscourse of 'global transformation': *competitiveness*, *rationalization (downsizing)*, *culture*, *ownership*, *competition*, and *key individuals*. These discourses are produced and reproduced through juxtaposition, and typically emerge in business texts as thematic 'waves'.

1. JOHDANTO

Vanhan sanonnan mukaan pieni maa kestää vain yhden totuuden kerrallaan. 1990-luku on myös Suomessa suurten yritysjärjestelyiden vuosikymmen. Vanhat rakenteet ja valtapiiirit ovat murtuneet. Tästä ovat esimerkkejä Kansallis-Osake-Pankin ja Suomen Yhdyspankin yhdistyminen Merita Pankiksi, Keskon Tuko-kauppa, Imatran Voiman ja Nesteen yhdistyminen Fortumiksi, Merita-Nordbanken, Stora-Enso sekä Rauman ja Valmetin yhdistyminen Metsoksi.

Median ja talouden välistä suhdetta on tutkittu oleellisesti vähemmän kuin median suhdetta esimerkiksi politiikkaan tai kulttuuriin (Fairclough 1997). Näyttää erityisesti siltä, että yritysjärjestelyiden ja tiedotusvälineiden niistä tarjoaman

julkisen kuvan tai kuvien välisen suhteen muotoutumista on tarkasteltu erittäin vähän sekä Suomessa että kansainvälisesti.

Tiedotusvälineet kuitenkin osallistuvat aktiivisesti vuorovaikutuksen merkitysympäristön muokkaamiseen. Ne täyttävät julkisen tilan, vapauttavat eri ääniä luomaan ja määrittelemään sosiaalista todellisuutta (vrt. esim. Väliverronen 1993; Luostarinen 1991; Pietilä 1989). Tämä tiedotusvälineille lankeava aktiivisen toimijan rooli on yhä merkittävämpi talouteen liittyvissä kysymyksissä. Elämme voimakkaan 'markkinadiskurssin' aikaa (ks. esim. Fairclough 1997). Tämä heijastaa talouden ja yritystoiminnan alati kasvavaa yhteiskunnallista merkitystä esimerkiksi politiikan kustannuksella.

Talouden diskurssit saavat muotonsa ja merkityssisältönsä erilaisissa konteksteissa. Laajat ja kauaskantoiset yritysjärjestelyt ovat konteksteja (tapahtumayhteyksiä), joissa talouden hegemonia näyttäytyy ja legitimoidaan erityisen selvästi. Tarkastelemme tässä artikkelissa suomalaisen lehdistön uutisointia ja kommentointia kahdesta yritysjärjestelystä: *Kansallis-Osake-Pankin ja Suomen Yhdyspankin fuusiosta* (1995–1997) sekä *Keskon Tuko-kaupasta* (1996–1997). Molemmat hankkeet ovat historiallisia muutoksia, uranuurtajia 1990-luvun suomalaisessa yritysjärjestelybuumissa.

Ensimmäinen tutkimustehtävämme on paikantaa niitä talouden diskursseja, joita tiedotusvälineet uusintavat ja tuottavat kirjoittaessaan yritysjärjestelyistä. Hahmottelemme suomalaisen lehdistön tekstien temaattisia sisältöjä ja taloustoimittajien käyttämiä näkökulmia sekä pohdimme tekstien välittämiä merkityksiä ja merkitysrakenteita. Pohdimme myös poissaolevia diskursseja käsillä olevista konteksteistä tuotetuissa teksteissä. *Toinen* tutkimustehtävämme on eritellä sitä, miten talouden diskurssien uusintaminen ja tuottaminen tiedotusvälineissä tapahtuu. Osoitamme lopuksi haasteita jatkotutkimukselle.

Tämän artikkelin tarkoituksena on pikemmin-

kin herättää kriittistä keskustelua kuin esittää yhtenäistä analyysiä. Esitämme seuraavassa osiossa lyhyesti teoreettisen viitekehyksen yritysjärjestelyiden uutisoinnin ja kommentoinnin tarkastelemiseksi. Osiossa kolme hahmotellaan tutkimuksen konteksti(t), metodi ja aineisto. Osio neljä punoo tulkitsemamme kertomukset KOP:n ja SYP:n fuusiosta sekä Keskon Tuko-kaupasta. Näiden kahden kertomuksen vertailun kautta muodostetut johtopäätökset esitellään osiossa viisi.

2. TALOUDESTA KIRJOITTAMISEN HAASTE

2.1. Journalismi diskurssien uusintamisen ja tuottamisen areenana

Tiedotusvälineitä (eli joukkoviestimiä) kutsutaan usein neljänneksi valtiomahdiksi, jonka tehtävänä on valvoa ja kritisoida yhteiskunnassa valtaa käyttäviä instituutioita. Tiedotusvälineille asetetaan eräänlainen vahtikoiran rooli, jossa ne valvovat poliittista ja taloudellista vallankäyttöä ja puuttuvat havaitsemiinsa epäkohtiin ja asiattomuuksiin. Niiden edellytetään toimivan legitiimin vallankäytön tasapainottajana, vaikka journalistin voima ja yleinen uskottavuus toisaalta pitkälti ovat 'epävirallisuudessa'. (Ks. esim. Väliverronen 1993; Kuutti 1994; Ahonen 1984).

Tiedotusvälineiden suhde valtaan on kuitenkin monimuotoinen. Esimerkiksi Ahonen (1984) tarkasteli journalismia kenttänä valtasuhteita, jotka määräävät sen kohteiden valikoitumista, sisäistä organisoitumista sekä journalistin ammattikuvaa ja alalle pääsyä. Journalistit eivät ainoastaan heijasta yleisönsä eteen todellisuuden palasia, vaan tuottavat aktiivisesti todellisuutta koskevia esityksiä tiettyjen sääntöjen ja konventioiden pohjalta (ks. esim. Luostarinen 1991). Journalismia voi tämän pohjalta myös tarkastella »julkisena tilana, jossa erilaiset instituutiot, ryhmät ja kielenkäyttömuodot kamppailevat sosiaalisen todellisuuden määrittelystä ja luomisesta» (Väliverronen 1993, 29).

Tiedotusvälineet siis operoivat vallan kanssa nimitessään sosiaalista todellisuutta. Ne toimivat paitsi julkisuuden portinvartijan roolissa, myös vallankäyttäjinä. Kyse ei ole niinkään vallasta vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen vaan, hie-man yksinkertaistaen, vallasta määrittellä ja/tai tulkita todellisuutta (ks. 'määrittelyvalta'; esim. Väliverronen 1993, Michel Foucault'n ajatusten pohjalta). Äärimmäisissä tapauksissa journalistit tukivat ja syyttävät – sekä tuomitsevat tai vapa-

uttavat syytteen. Tuoreita suomalaisia esimerkkejä ovat yleisesti ns. pankkikriisin jälkipyykin pesemiseen liittyvien oikeudenkäyntien uutisointi ja kommentointi sekä yksittäistapauksena Suomen Tietotoimiston julkistamat epämääräiset 'dopingpaljastukset' hiihtomaailmasta.

Täyttäessään tehtäväänsä journalistit tuottavat ja uusintavat erilaisia diskursseja. Näiden diskurssien ja tiedotusvälineiden välisen suhteen avaamiseksi sovellamme tässä artikkelissa joitakin ajatuksia Norman Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin tutkimusohjelmasta (ks. esim. Fairclough, 1995 ja 1997).

Michel Foucault'n mukaan *diskurssit* ovat käytäntöjä, jotka systemaattisesti muovaavat niitä objekteja joista puhuvat (ks. Väliverronen 1993). Fairclough (1997, 101, 124) määrittelee diskurssin tiettyksi tavaksi (ja näkökulmaksi), jolla tietty sosiaalinen käytäntö (tai sen alue) konstruoidaan tai merkityksellistetään. Diskurssi on hänen mukaansa paitsi sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta, myös todellisuuden sosiaalinen konstruktio, tiedon muoto. Perttilä ja Sinkkonen (1998, 100) määrittelevät diskurssin Faircloughia mukailen sosiaalisen vuorovaikutuksen koko prosessiksi, »jossa teksti (tai puhe) on toisaalta osa prosessia, sen tuote ja toisaalta tulkinnan voimavara, resurssi». Tässä artikkelissa me käsitteellistämme diskurssin erityiseksi kieleksi, joka kiinnittyy tiettyihin sosiaalisiin ilmiöihin ja käytäntöihin (vrt. Fairclough'n, 1997, 59, 'erityisdiskurssit').

Keskitymme tarkastelemaan kirjoitettuja, eri lehdissä ilmestyneitä tekstejä. Painettu sana on joukkoviestinnän perinteinen ydin. Esimerkiksi sanomalehti näyttää edelleen olevan suomalaisille tärkeä tiedon suodattamisen kanava, jopa itsestäänselvyys (ks. Ridell 1998).

Huotari ja Löfström (1996) tutkivat suomalaisten lehdistön asemaa siinä yhteiskunnallisten suhteiden ja käytäntöjen verkossa, joka tuottaa ja uusintaa tietoisuutta tietyistä ilmiöistä, tässä tapauksessa HI-viruksesta ja aidsista. Perttilä ja Sinkkonen (1998) tarkastelivat miten maakunta- ja paikallislehdet muodostavat julkisen keskustelun agendoja osallistumalla puheenaiheiden valintaan, näkökulmien rajaamiseen, uusien käsitteiden määrittelyyn ja mielipiteiden muokkaamiseen. Molemmissa tutkimuksissa analysoitiin lehtiä *aktiivisina sosiaalisina toimijoina*. Liikimme tässä artikkelissa samassa maastossa, emmekä esimerkiksi eksplisiittisesti lähesty vallan käsitettä. Tulkinta vallan läsnäolosta osion neljä kertomuksissa jätetään lukijan tehtäväksi.

Väliverronen (1993, 31) toteaa Kauko Pietilää (1989) lainaten, että »[j]ulkisuus 'tilana', samoin

kuin journalismi yhteiskunnallisena kielenkäyttömuotona, on *moniääninen*: joukkoviestimien diskursseille on tyypillistä, että se operoi aineksensa käyttämällään muilla diskursseilla». Tiedotusvälineet siis kokoavat yhteen diskursiiviseen tilaan erilaisia diskursseja ja toimijoita – ja kokoavat yhteen ja puhuttelevat erilaisia yleisöjä (Väliveronen 1993).

Journalismia itseään on näin ollen tarkasteltu eräänlaisena metadiskurssina (ks. esim Luostarinen 1991). Kenties journalismia voisi pikemmin tarkastella areenana, jossa eri metadiskursit (esimerkiksi politiikka, kulttuuri ja talous), diskursit sekä niihin sisäänrakennetut valtasuhteet operoivat.

Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että journalistien teksteissä on aina läsnä toisia, aiempia tekstejä (vrt. 'ideologiat', esim. Thompson 1984; Fairclough 1997). Teksteissä on esirakennettuja elementtejä. Tekstit sisältävät *väittämiä* »jotka käyvät tekstistä ilmi epäsuorasti ja esiintyvät yleensä sen alkuoletuksissa (itsestäänselvytykset) myötävaikuttaen eriarvoisten valta- ja hallintasuhteiden ylläpitämiseen ja muutoutumiseen.» (Fairclough 1997b, 51–52) Tekstien sisältämät väittämät voidaan siis käsitteellistää *merkityksiksi valan palveluksessa* (ks. Thompson 1984; lainaus Fairclough 1997, 25).

2.2. Talouden metadiskurssi; merkitykset, sisällöt ja näkökulmat

Erityisesti 1980- ja 1990-luvut ovat läntisessä maailmassa olleet talouden hegemonian aikaa. Emme tarkoita tässä itse tiedotusvälineiden kiihtyvää kaupallistumista tai toimimista markkinoiden armoilla (Fairclough 1997), vaan yleisempää *'globaalia' – tai ainakin länsimaista – yhteiskunnallista murrosta*, jonka välittäjiä ja tulkitsijoita tiedotusvälineet ovat.

Organisaatio- ja liikkeenjohtotutkimuksessa tämä murros kuvataan nykyisin usein liiketoiminnan periaatteiden ja käytäntöjen yhdenmukaistumisena yli kansallisten-, toimiala- ja yritysrajojen. Tähän ajatteluun on sisäänrakennettu *näkemyksistä jatkuvasta, radikaalista muutoksesta tai 'transformaatiosta'* yritystasolla paitsi välttämättömänä myös väistämättömänä (ks. esim. Romanelli ja Tushman 1994; Kotter 1995)¹. Pahimmillaan tämä

saa yrityksissä aikaan kertakäyttörakenteita ja -organisaatioita (ks. esim. Tienari ja Tainio [ilmestyy]; Tainio 1998).

Teknologinen kehitys sekä informaation välittämisen ja välittymisen nopeutuminen ovat osaltaan tarjonneet suojelemaan kasvualueen tälle *talouden dominoivalle metadiskurssille*, samoin kuin kansainvälisen talouden finanssivetoistuminen (ks. esim. Useem 1996). Suomalaisessa katsannossa 'uusi' EU-taso näyttää käynnistävän samanlaisia muutoksen moottoreita. Venäjän tukeminen askellus kohti markkinataloutta – tai siitä pois päin – taas on esimerkki siitä, kuinka yhteiskunnallinen kehitys ei aina pysy talouden metadiskurssin retoristen elementtien vauhdissa.

'Globaalin' murroksen metadiskurssi ruokkii talouden kysymyksenasetteluja, muokkaa niitä ja tuottaa kokonaan uusia. Perinteisimpiä *sisällöllisiä elementtejä* talouden keskusteluissa ovat esimerkiksi yrityksen kilpailukyky ja elinkelpoisuus, tulos ja strateginen asema. Uudempia vastaavia ovat esimerkiksi joustavuus sekä ydinosaaminen ja -prosessit. Keskustelu kustannustehokkuudesta on nostanut päänsä erityisesti 1970-luvun öljykriisin jälkeisessä länsimaailmassa. Esimerkiksi suurille fuusioille ja yrityskaupoille on nykyisin tyypillistä paitsi koon tuomien etujen tavoittelu myös päällekkäisten toimintojen purkaminen ja henkilöstön irtisanomiset (ks. Merita Pankki: esim. Tienari ja Tuunainen 1998; Heikkilä 1998; Tienari [ilmestyy]). Avainsanoja ovat 'saneeraus' ja 'rationalisointi'.

Talouden keskusteluiden kohteista voidaan mainita myös omistajuus. Aktiivisesti tuottoja vaativat, 'amerikkalaistyyppiset' omistajat ovat tehneet näkyvän mairin nousun myös Suomeen. Toisaalta pienissä maissa, kuten Suomessa, kysymykset omistajuudesta ovat saaneet lisäväriä asetelman kotimainen–ulkomainen myötä. Ns. kansalliset intressit sekoittuvat keskusteluihin omistamisesta. (Ks. esim. Tainio et al 1999)

Sisältöihin liittyvät elimellisesti eri 'äänet'². Hie man yksinkertaistaen voidaan todeta, että tiedotusvälineet operoivat erilaisilla *näkökulmilla* tar-

gan ja Sturdy 1997). Nämä kirjoittajat kyseenalaistavat *'managerialistisen'* – paremman termin puutteessa käytämme tässä sanaa *'johtajakeskeisen'* – diskurssin, joka korostaa yritysjohton voimaa toimintaympäristönsä muutouttamisessa ja ympäristön muutosten vaatimien toimenpiteiden läpiviemisessä yrityksen sisällä.

² Vrt. Fairclough (1997, 102): »*Puheäänet* ovat tiettyjen toimijoiden – yksilöiden tai kollektiivien – identiteettejä.»

¹ 'Globaali' murros on luonnollisesti herättänyt myös kriittisiä tulkintoja, jotka tyypillisesti jäsennetään joko sosiopoliittisten tarkasteluiden ja/tai ns. postmodernin sateenvarjon alle (ks. esim. Gerlach 1996; Mor-

kasteleמיnsa talouden tapahtumiin ja ilmiöihin. Talouden diskurssien sisältämät näkökulmat lienevät yleisimmin *omistajat, yritysjohto, henkilöstö ja/tai asiakaat* (kuluttajat). Nämä ovat esimerkkejä niistä toimijoista, joiden äänet ovat esirakennettuina talousjournalistien teksteihin ja joiden tarjoamien väittämien kautta tekstien sisältämät merkitykset ja merkitysrakenteet lukijalle välittyvät.

On esimerkiksi kyseenalaista esittää, että on olemassa jokin abstrakti 'yritys', jonka 'etua' esimerkiksi fuusio palvelee. Kyse on aina tiettyjen toimijoiden ja toimijaryhmien intresseistä, sekä näiden intressien toteutumisesta tai toteutumattomuudesta. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivät eri toimijoiden äänet – ja intressit – voi tiettyissä konteksteissa olla yhteneväisiä.

Tiedotusvälineiden rooli on erityisen mielenkiintoinen, ja kenties myös ongelmallinen, talouteen ja yritysmaailmaan liittyvien kysymysten äärellä. Journalistit ovat yleensä talouden toimijoiden itsensä – erityisesti yritysjohton – tarjoaman 'fakta-aineiston' armoilla³. Jotkut tiedot esimerkiksi tarkoitetaan vartavasten julkisuuteen, toisia asioita salaillaan tietoisesti.

Lisäksi on huomattava, että kun yritysjohtajien huulet ovat esimerkiksi pörssisäännösten takia yhä useammin sinetöidyt, erilaisten analyytikoiden⁴ ammattikunta on noussut journalistien merkittäväksi tietolähteeksi. Eräs talouden diskurssien sisältämä näkökulma on siis *asiantuntijat* (hieman laajennettuna tämä pitää sisällään myös esimerkiksi eri viranomaiset sekä tiedemaailman ja ammattikuntien edustajat; näiden ryhmien intressit ovat kuitenkin yleensä analyytikoista poikkeavia). Erityisesti pörssianalyytikoiden kommentteilla on usein varsin avoimesti instrumentaalinen luonne.

Puhuttaessa talouden diskurssista on myös syytä todeta, että se mikä jätetään tekstistä pois on usein yhtä merkityksellistä kuin se mikä siihen sisällytetään (ks. Fairclough 1997), vaikka »lienee turha asettaa läsnäoleva ja poissaoleva yksitotisesti vastakkain, kun pikemminkin voisi ajatella niin, että läsnäolossa on eroteltavissa erilaisia näkyvyyden asteita» (sama, 140). Kyse

on ennen kaikkea tekstien alkuoletuksista (impliisittisistä merkityksistä) sekä ensi- ja toissijaisuuksista.

Näyttää siltä, että talousjournalismia on Suomessa tutkittu merkittävästi vähemmän kuin esimerkiksi kulttuuri- tai poliittista journalismia. Poikkeuksena voidaan mainita esimerkiksi Huovilan (1994) tutkimus siitä, miten suomalaiset tiedotusvälineet kertoivat ns. roskapankeista syksyllä 1993 sekä Korhosen ja Sutisen (1996) tutkielma Helsingin Sanomien Taloustiestain kirjoittelusta 1970-luvulta 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen⁵. Toimittaja Antti Mikkosen (1998) kirja *Rahavallan rakkikoirat* tarjoaa kiintoisia näkökulmia suomalaisen talousjournalismin inhimillisiin toimintamekanismeihin.

Tarkastelemme tässä artikkelissa 'jokapäiväistä' talousjournalismia (vrt. tutkiva journalismi). Se on taloudesta kirjoittamisen näkyvin muoto, jota leimaa viihdyttävyyden ja kustannustehokkuuden vaateet – ja näin ollen mielestämme myös vaikeus syventyä yksittäisiin aiheisiin ja kyseenalaistaa eri toimijaryhmien tarjoama tieto. Vähimmäisedellytys on tunnistaa eri toimijat ('äänet') ja heidän tarkoituseränsä (sisällöt, väittämät ja merkitykset).

Kyseenalaistamisen vaikeus ei tietenkään ole yksistään talousjournalismia määrittävä tekijä. Paikallis- ja maakuntalehdet oli Perttilän ja Sinkkosen (1998) tutkimassa yleishyödyllisessä terveysprojektissa kutsuttu mukaan edesauttamaan projektin onnistumista. Toimittajat tekivät tehtävänsä, mutta eivät kirjoituksissaan käyneet laajempaa keskustelua projektin taustalla olevista ilmiöistä (Perttilä ja Sinkkonen 1998). Huotarin ja Löfströmin (1996) tutkimus HI-viruksen ja aidsin käsittelystä suomalaisissa sanomalehdissä taas näyttää kuinka journalistit asettuvat uusintamaan ja tuottamaan *juuri tietynlaista tietoisuutta* monisäikeisestä sosiaalisesta ilmiöstä.

Huovilan (1994) yhteenveto syksyn 1993 roskapankkikeskustelusta suomalaisissa tiedotusvälineissä kertoo muun muassa, että »[v]aikeaselkoisia asioita, esimerkiksi syyt Säästöpankin ylläpitämisestä tai pilkkomisesta, sivuutetaan liian helposti, vaikka niillä olisi merkitystä kokonaisuuden kannalta. Ja toiseksi, jos niitä käsitellään, rima asetetaan liian alas: jutussa annetaan vain viitteitä asiasta, jota ei kuitenkaan

³ Tiedotusvälineet ovat yleensä myös itse sidoksissa johonkin taloudellista valtaa käyttävään pääomien keskittymään. Suomalaisille läheiset Sanoma Osakeyhtiö ja Alma Media ovat tästä oivia esimerkkejä.

⁴ Toimittaja Risto Malin nosti analyytikoiden ammattikuvan ja roolin perinpohjaisesti esille artikkelissaan »Kun yritysjohto vaikenee analyytikko käyttää valtaa» (*Talouselämä* 2/1999).

⁵ Korhonen ja Sutinen (1996) erottelivat Taloustiestain artikkeleista erilaisia Suomen kansainvälistymiseen liittyviä puhetapoja: Suomen huononmuus, nopea eteneminen, oppimispakko, mallikelpoisuus ja petymykset.

selvitettä täsmällisesti ja ymmärrettävästi» (Huovila 1994, 56).

Yhteenvetona voidaan todeta, että talouden metadiskurssi ('globaali' murros) sekä sille alisteiset esimerkiksi 'kilpailukykyyn', 'rationalisointiin' tai 'omistamiseen' kiinnittyvät talouden diskurssit – sisältöineen ja näkökulmineen – tarjoavat tutkijalle haasteellisen ja suhteellisen neutraalin kentän. Tämä kenttä pitää kuitenkin kiinnittää tiettyihin konteksteihin. »Diskurssit ja merkit saavat merkityksensä, samoin valtansa tai voimansa, suhteessa siihen sosiaaliseen ja institutionaaliseen kontekstiin, jossa ne esiintyvät» (Väliaverron, 1993, 32).

2.3. Yritysjärjestelyt kontekstina: maaperä vastakkainasetteluille

Yritysjärjestelyt tietyssä paikassa (esimerkiksi Suomi) ja ajassa (esimerkiksi laman jälkeinen nousu) voidaan mielestämme käsittää *konteksteina*, joissa talouden diskurssit ja niiden uusintaminen ja tuottaminen näyttäytyvät erityisen selvästi.

Sovellamme tässä organisaatioteoreettista tapaa käsittää konteksti tapahtumayhteytenä, eikä esimerkiksi välittömänä viestintätilanteena tai laajempaan 'sosiokulttuurisena' kehityksenä (vrt. Fairclough, 1997). Tämä pitää myös sisällään ajatuksen siitä, että diskurssit edesauttavat itse kontekstin tuottamista. Konteksti muotoutuu diskursseissa.

Fuusiot ja yrityskaupat ovat jo pitkään olleet suosittuja tutkimuskohteita. Taloustieteellisessä tutkimuksessa erilaiset yritysjärjestelyt ovat olleet esimerkkejä talouden rakennemuutoksista ja investointipäätöksistä, joilla on vaikutuksia markkinoiden toimintaan. Tutkimuksen keskiössä on ollut kysymys siitä, tehostavatko järjestelyt yritysten ja markkinoiden toimintaa vai vaikuttavatko ne markkinoihin haitallisesti esimerkiksi toimialan kilpailun vähenemisen kautta (ks. esim. Jensen 1988; Mueller 1989).

Liiketaloustieteellisen fuusio- ja yrityskauppatutkimuksen tematisoinnit heijastelevat mielestämme osaltaan sitä, miten eri toimijaryhmät (esim. yritysjohto) järjestelyistä puhuvat. Ne heijastelevat myös sitä, miten nämä puheet ovat muuttuneet ajassa.

Liiketaloustieteellisen tutkimuksen painopiste on perinteisesti ollut *strategisten* seurausten ja taloudellisen kannattavuuden tarkastelussa (ks. esim. Lubatkin 1983). Tutkimus on yleensä omaksunut 'yrityksen' – eli käytännössä organisaation

ylimmän johdon – näkökulman. Tyypillisesti tämä on merkinnyt yrityskauppoihin liittyvien prosessien käsitteellistä hahmottamista (Salter ja Weingold 1979; Shrivastava 1986; Hunt 1990), seurausten arviontia (Kitching 1967; Kusewitt 1985) ja johtamisen yleisen problematiikan avaamista (Larsson 1990; Haspeslagh ja Jemison 1991). Jälkimmäisessä ovat mielenkiinnon kohteena olleet esimerkiksi synergian (Larsson 1990) ja arvon (Haspeslagh ja Jemison 1991) luominen sekä osaamisen siirtäminen (Leroy ja Ramanantsoa 1997). Suomalaisen lisän keskusteluihin yritysjärjestelyiden strategisista seurauksista ovat tuoneet muun muassa Larimo (1993), Nupponen (1996), Peura (1996), Santala (1996) ja Laamanen (1997).

Yritysjärjestelyiden tulokset ovat kuitenkin usein ennakoitua heikompia. Kärjistäen voidaan todeta, että yritysjohtajat ovat vastaavasti oppineet puhumaan sujuvasti ihmisten merkityksestä.

Kun strategisen näkökulman mittarit eivät ole odotettua heikompia tuloksia pystyneet selittämään, on myös liiketaloustieteellisessä fuusio- ja yrityskauppatutkimuksessa haettu selityksiä *ihmisten yhteensovittamisen prosessin* etenemisestä (ks. esim. Marks ja Mirvis 1986; Lohrum 1996). Erityisesti 'yrityskulttuurien' ja/tai 'organisaatiokulttuurien' integroinnin ongelmasta näyttää 1980-luvulta lähtien muodostuneen tutkimuksen kestoaihe (ks. esim. Nahavandi ja Malekzadeh 1988; Gertsen et al 1998). Tämä kirjallisuus pitää kuitenkin tyypillisesti sisällään monia ongelmallisia, yksinkertaistavia yleistyksiä (ks. esim. Vaaran 1998 kriittinen tarkastelu). 'Kulttuureista' on tullut selitysten kaatopaikka.

Edellisessä alakappaleessa mainitut näkökulmat ('äänet') paitsi nousevat kontekstistaan, myös muotouttavat sitä edelleen. Fuusiot ja yrityskaupat ovat lisäksi aina monitasoisia ja -rakenteisia ilmiöitä. Niitä voidaan tarkastella monesta, usein jo lähtökohtaisesti keskenään vastakkaisesta tai ristiriitaisesta näkökulmasta. Niiden tarkasteluun voidaan rakentaa erilaisia *asetelmia*.

Moniselitteisyys konkretisoituu jopa näennäisesti yksinkertaisessa vastakkainasettelussa *onnistuminen – epäonnistuminen*. Tuloslaskelman viimeistä riviä pidetään yleensä yrityksen taloudellisen menestyksen objektiivisena mittarina. Yritysjärjestelyn onnistumisen mittaaminen tuloksen kehityksen avulla on kuitenkin ongelmallista, koska on vaikea erottaa nimenomaan järjestelystä aiheutuneet vaikutukset. (Ks. esim. Vaara 1999)

Toinen yleinen tapa mitata järjestelyyn onnistumista on tarkastella järjestelyyn osallisten yritys-

ten osakekurssien kehitystä. Myös tämä voi olla ongelmallinen lähtökohta. Ensireaktiot ovat tyypillisesti spekulatioita. Pidemmän aikavälin kehityksen seuraamisessa tulevat taas eteen samat vaikeudet kuin tuloksen ja kannattavuuden syiden erittelemisessä. (Ks. esim. Vaara 1995)

On lisäksi ilmeistä, että yritysjärjestelyn menestys yhden toimijan tai toimijaryhmän näkökulmasta katsoen voi toisen näkökulmasta olla epäonnistuminen. Perinteinen ja lähtökohdiltaan varsin paradoksaalinen tapa käsitellä fuusiota tai yrityskauppaa on asettaa vastakkain 'yrityksen/yritysten' ja sen/niiden henkilöstön edut.

Vaikka 'yrityksen' etu samaistetaan tyypillisesti omistajien ja ylimmän johdon yhteiseen etuun, yksityiskohtainen tarkastelu voi paljastaa, että nämä kaksi näkökulmaa eivät usein suinkaan ole yhteneväiset.

On myös oleellista huomata, että eri toimijoiden omat tulkinnat menestyksestä ja/tai epäonnistumisesta voivat oleellisesti muuttua fuusio- tai yrityskauppaprosessin edetessä (ks. ylimmän johdon tulkinnat, esim. Vaara 1995). Yritysjärjestelyn kontekstissa ja siitä tuotetuissa teksteissä on sisäänrakennettuna *jännite nykyisen ja tulevan välille*. Tämä jännite tulee ilmi myös toislaisessa vastakkainasettelussa.

Yritys- ja organisaatiokulttuurin käsite on tässä tarjonnut sekä tutkijoille että journalisteille välineen jäsentää sosiaalista todellisuutta. On tullut tavaksi asettaa vastakkain *voittajia ja häviäjiä*. Avoimesti ihmisiin liittyvä asetelma hahmotetaan yleensä helpoimmin fuusioituvien organisaatioiden jäsenyyden kautta: esimerkiksi sypyläiset vastaan koppilaiset, keskolaiset vastaan tukolaiset. Todelliset ja kuvitellut 'kulttuurierot' voivat myös muodostua itseään toteuttaviksi enusteiksi (ks. esim. Tienari [ilmestyy]).

On odotettavissa, että journalistien tekstit tuottavat ja uusintavat talouden diskursseja yritysjärjestelyiden konteksteissa vastakkainasettelujen kautta. Tämä on journalistisen tyylilajin keskeinen piirre. Vastakkainasettelut voivat liittyä suoraan eri toimijaryhmiin (esim. johto vastaan henkilöstö; johto vastaan omistajat) ja/tai edellä hahmotellun mukaisesti tietyn kontekstin sisäisiin jännitteisiin (esim. onnistuminen–epäonnistuminen; nykyinen–tuleva; voittajat–häviäjät).

3. TUTKIMUSASETELMA

Tarkastelemme tässä artikkelissa kahta historiallista suomalaista muutoshanketta: *Kansallis-Osake-Pankin* ja *Suomen Yhdyspankin* (Unitas

Oy:n) fuusiota sekä *Keskon Tuko-kauppaa*.

Tarkasteltavat yritysjärjestelyt ovat koskettaneet hyvin suurta osaa suomalaisista, jotka ovat ainakin kuluttajina joutuneet kohtaamaan muutosten seurauksia. Tämä näyttää pakottaneen suomalaiset tiedotusvälineet erityisen laajaan julkiseen keskusteluun näistä tapauksista.

Valitut yritysjärjestelyt ovat näin ollen perustelutuja esitettyjen tutkimustehtävien täyttämiseksi. Logiikkana on samankaltaisten tapausten vertailu. Kriteereinä on kotimaisten valtapiirirajojen ylitys, organisaatioiden maanlaajuisuus ja järjestelyn merkityksellisyys kuluttajan kannalta – sekä tärkeimpänä käydyin julkisen keskustelun laajuus. Molemmat järjestelyt ovat käännekohtia toimialansa kehityksessä Suomessa.

Taloudellinen päätösvalta keskittyi Suomessa perinteisesti erityisille valtapiireille, joiden ytimenä toimi rahalaitos (ks. esim. Tainio ja Virtanen 1996). KOP ja SYP opittiin tuntemaan Suomen merkittävimpinä liikepankkeina ja keskinäisinä kilpailijoina. Edellinen oli 'sinivalkoisen pääoman' ja jälkimmäinen 'suomenruotsalaisen pääoman' valtapiirin ydin. Kesko ja Tuko taas olivat Suomen elintarvikealan ei-osuustoiminnallisen liiketoiminnan keskeisiä linnakkeita – ja toistensa arkkivihollisia.

KOP:n ja SYP:n yhdistämisessä *Merita Pankiksi* tarkasteluajanjakso on 1995–1997, erityisesti järjestelyn ensimmäinen vuosi. Myös Keskon Tuko-kaupan tarkasteluajanjakso on erityisesti ostopäätöksen jälkeinen ensimmäinen vuosi, 1996–1997.

Tämän artikkelin seuraavassa osiossa esitellään *kirjoittajien tulkitsemat kertomukset* siitä, miten Merita Pankin rakentamista ja Keskon Tuko-kauppaa käsiteltiin suomalaisessa lehdistössä. Aineistona on *Helsingin Sanomissa* (HS), *Iltä=Sanomissa* (IS), *Kauppalehdessä* (KL) ja *Talouselämässä* (TE) ilmestyneet pääkirjoitukset, uutisjutut, temaattiset artikkelit ja kolumnit (Taulukko 1; ks. myös Kaihua 1998). Rajaamme tässä artikkelissa tarkastelumme kirjoitettuun tekstiin, vaikka tiedostamme tällaisen analyysin rajoitukset (ks. esim. Fairclough 1995; Nuolijärvi 1998).

Nyt käsillä olevan artikkelin muotoon päädyttiin neljän vaiheen kautta. Tutkimusprosessia luonnehtivat edestakaiset siirtymät teoriapohjan hahmottamisen sekä aineiston keräämisen ja analysoinnin välillä. Siinä on elementtejä perinteisestä tekstien sisältöanalyysistä sekä diskursiivisesta tutkimuksesta, jota Fairclough (1997, 100) kutsuu 'intertekstuaaliseksi' (tosin tekstien tuotanto- ja kulutustilanteiden analysointia ei täs-

Taulukko 1: Tutkimusaineisto

	KOP-SYP: Ajanjakso	KOP-SYP: Kpl	Kesko-Tuko: Ajanjakso	Kesko-Tuko: Kpl	Yhteensä
<i>Ilta=Sanomat</i>	9.2.95–4.12.95	50	28.5.96–3.6.97	28	78
<i>Helsingin Sanomat</i>	9.2.95–31.12.95	56	28.5.96–28.6.97	58	114
<i>Kaupparehti</i>	9.2.95–2.1.97	75	28.5.96–21.4.97	58	133
<i>Talouselämä</i>	6/1995–28/1996	28	16/1996–17/1997	17	45
Yhteensä		209		161	370

sä tehdä). Etsimme jälkiä diskursseista, tulkiten.

»Intertekstuaalinen analyysi on tulkinnan taitoa, joka nojaa analysoijan arvostelukykyyn ja kokeemukseen» (Fairclough 1997, 103). Tämän artikkelin kirjoittajista Janne Tienari on tutkinut KOP:n ja SYP:n lähihistoriaa ja Merita-fuusiota keräämiensä laajojen haastatteluaineistojen kautta (ks. esim. Tienari [ilmestyy]; Tienari ja Tainio [ilmestyy]). Eero Vaara on tutkinut Keskon Tuko-kauppaa samanlaisin keinoin (ks. esim. Vaara 1999). Molempien tutkimustyössä kerääntyi sivutuotteena runsaasti tekstimateriaalia eri sanoma- ja aikakauslehdistä. Molempien tutkijoiden eri johtajatasoilla tekemissä haastatteluissa tuli toisaalta usein ilmi yritysten 'sisäisten' ilmiöiden ja julkisuuden keskusteluiden väliset yhteydet. Tutkimuksen viitekehystä jäsentävä ajatus näkökulmista ja asetelmista on siis empirialähtöinen. Tässä artikkelissa tukeudutaan ainoastaan lehtimateriaaliin – vaikka emme 'esitietämyksestämme' tietenkään eroon pääse tai pyri.

Tutkimusprosessin ensimmäisessä vaiheessa Tienari ja Vaara työstivät osittain puutteellisia lehtiaineistoja edellisessä osiossa esitetyn viitekehksen raakaversion 'läpi'. He valmistivat kumpikin tahollaan sisältöjä ja näkökulmia erittelevän käsikirjoituksen kertomuksesta, niin kuin se heille organisaatioiden ja johtamisen tutkijoina lehtiaineistojen perusteella näyttäytyi (eli he 'merkitsivät' kertomukset; ks. esim. Lehtonen 1996). Lopuksi kirjoittajat kävivät läpi toistensa lehtiaineistot ja neuvottelivat yhteiset versiot kummatkin kertomuksesta.

Toisessa vaiheessa Katja Kaihua, joka ei aikaisemmin ollut tutkimuksellisesti perehtynyt KOP:n ja SYP:n fuusioon sekä Keskon Tuko-kauppaan, keräsi järjestelmällisesti koko lehtiaineiston⁶ (yhteensä noin 370 tekstiä), teki aineis-

tosta sisältöanalyysin, eritteli teksteissä esiintyviä diskursseja ja raportoi tulokset pro gradu –työssään (Kaihua 1998). Tutkimustyö tapahtui tässä vaiheessa erillään yllä mainituista kertomuksista.

Kolmannessa vaiheessa Janne Tienari ja Eero Vaara vertasivat alkuperäisiä kertomuksiaan toisen vaiheen sisältöanalyysin tuloksiin, kehittivät tutkimuksen teoreettista viitekehystä ja muokkasivat kertomuksista uudet versiot. Katja Kaihua teki tämän jälkeen samanlaisen vertailun alkuperäisten kertomusten ja omien tutkimustulostensa välillä. Kaihuan kommenttien perusteella tehtyjen korjausten jälkeen Tienari ja Vaara muokkasivat artikkelin johtopäätösoisiosion sekä uudet versiot muista osioista.

Hallinnon Tutkimus –lehden ulkopuolisen arviointijan kommenttien varteenottaminen muodostaa tutkimusprosessin neljännen ja viimeisen vaiheen. Tämä edellytti esimerkiksi uutta perehtymistä esitetyn teoreettisen viitekehysten heikkouksiin.

Haluamme lopuksi tähdentää, että sovelluksemme Fairclough'n (1997) kriittisen diskurssi-analyysin tutkimusohjelmasta – mukaan lukien esittämämme johtopäätökset – ovat avoimia keskustelulle. Seuraavat kertomukset ovat meidän kokemusmaailmojemme ja tulkintojemme värittämiä. Tämän artikkelin lukijalla on mahdollisuus kerätä sama materiaali ja syventää ja/tai korjata esiin tuomiamme näkemyksiä.

4. SUOMALAISET YRITYSJÄRJESTELYT LEHDISTÖN KÄSITTELYSSÄ

Kansallis-Osake-Pankin ja Suomen Yhdyspankin fuusio – eli *Merita Pankin* rakentaminen – sujui helmikuusta 1995 lähtien laajan julkisuuden ristiaallokossa. Kirjoitusten yleisen sävyn suunta oli kriittisestä neutraaliin. Suomalaisessa lehdistössä käydyin keskustelun pohjavire oli alusta asti tulevaisuudella spekuloiiva. *Talouselämä* 7/1997

⁶ On todettava, että KOP:n ja SYP:n osalta tämä aineisto kattaa ainoastaan taulukossa 1 mainitut ajanjaksot. Puuttuvilta osin tukeudumme alkuperäiseen lehtiaineistoomme.

analysoi Merita Pankin vuoden 1996 tilinpäätöstä otsikolla »*Koirat haukkuvat, karavaani kulkee*». Tämä otsikko kuvaa hyvin Merita-fuusiota pähkinänkuoressa. Meritan luominen sai sinettinsä, kun 12.10.1997 päätettiin yhdistyä ruotsalaisen Nordbankenin kanssa. Arvuuttelu seuraavasta suuresta askeleesta jatkuu tätä kirjoitettaessa.

Ensimmäiset reaktiot *Keskon Tuko-kaupasta* toukokuun lopussa 1996 olivat jakautuneita. Monet kommentaattorit pitivät kauppaa myönteisenä asiana. Kun EU-komissio päätti kieltää hankkeen, Kesko joutui dramaattisella tavalla julkisuuden hampaisiin. Kun Kesko onnistui ratkaisemaan tilanteen myymällä suurimman osan Tukon elintarvikekauppaa, arvostelu taittui yleiseksi hyväksynnäksi. Keskeistä suomalaisessa lehdistössä käydystä keskustelussa oli pohdinta Keskon kasvun rajoista. »*Pahaksi onneksi Keskoista tuli liian iso pieneen maahan*», tiivistä Kauppalehti 22.11.1996.

4.1. Kertomus Meritan rakentamisesta: koirat haukkuvat, karavaani kulkee

»*Rationalisointi*» ja koon tuoma kilpailukyky korostuvat

Kansallispankin ja Unitaksen liitto hyväksyttiin kummankin pankin yhtiökokouksessa maaliskuussa 1995. Nimi Merita Pankki julkistettiin toukokuussa. KOP:n ja SYP:n avioliitto joutui heti tuoreeltaan kylmään kyytiin suomalaisen lehdistön käsittelyssä. Huomionarvoista on kuitenkin se, että itse perusratkaisua – pankkifuusiota – ei tiedotusvälineissä avoimesti kyseenalaistettu. Ratkaisun tuntui istuvan Suomen 'pankkikriisin' jälkimaailmiin.

Kansallispankin todellinen tai näennäinen kujanjuoksu oli jo vahvasti uutisoitu ja kommentoitu. Tiedotusvälineet odottivat dramaattista ratkaisua. Oltiin kuitenkin tyypillisesti taipuvaisia enakoimaan valtion haltuunottoa tai laajamittaista lisäsaneerausta. Yleinen arvio oli, että Yhdyspankki olisi jaksanut vielä omin voimin, mutta »*Fusion vaihtoehtona oli kooltaan ja merkitykseltään pienenevä pankki. Suurimmille suomalaisyrityksille Yhdyspankin rahkeet eivät yksin riitäneet*». (HS 10.2.1995). Yrityslähtöisestä, kilpailukykyä ja rationalisointia korostavasta näkökulmasta katsoen pankkifusion taloudellisia perusteita oli näin ollen vaikea asettaa kyseenalaiseksi.

Uuden pankin 'suuri' koko ja odotukset yhdistymisestä seuraavista irtisanomisista hallitsivat ensipäivien uutisointia. »*SYP:n ja KOP:n liitosta*

syntyy Suomea hallitseva jättipankki» otsikoi Helsingin Sanomat 10.2.1995. Alaotsikko oli: »*Säästöjä etsitään sulkemalla puolet konttoreista ja vähentämällä tuhansia työntekijöitä*». Viereisen sivun otsikkona oli »*Liikepankkien fuusion syyinä on tarve karsia kuluja voimakkaasti*» ja alaotsikkona »*Norjalaiset ja ruotsalaiset pankit selvästi suomalaisia tehokkaampia*». Yksi seuraavan päivän pääviesteistä oli, että »*'Helvetinmoinen' saneeraus alkaa 1996*». Sunnuntaina 12.2.1995 Helsingin Sanomissa puhuttiin »*pankkitaloiden huipennuksesta*».

Kilpailuviranomaisten ääni näytti kiinnostavan taloustoimittajia tuoreeltaan varsin vähän. Kauppalehdestä 10.2.1995 löytyy kilpailuviraston johtajan Rauni Hagmanin lyhyt kommentti, joka ennakoi »*ettei EU voi puuttua KOP:n ja Unitaksen fuusioon*».

Kulujen karsinta oli kilpailukykyisen koon lisäksi yritysjohton selkeimmin esiin tuoma motiivi SYP:n ja KOP:n fuusiolle. Vanhojen pankkien pääjohtajat Vesa Vainio (SYP) ja Pertti Voutilainen (KOP) lanseerasivat fuusiosta myös kansallista projektia, vastavetoa ruotsalaispankkien⁷ mihinnoiselle Suomeen. »*Totesimme, että ne taitavat olla tosissaan nuo ruotsalaisetkin, että jotain tarttis tehdä. Sitten me saimme toimeksiannon*», kertoo Pertti Voutilainen Helsingin Sanomissa 12.2.1995.

'Markkinavoimat' antoivat KOP:n ja SYP:n fuusiolle nopeasti siunauksensa. Kauppalehti selvitti kotimaisten pörssianalyttikkojen ja meklareiden käsityksiä: »*Asiantuntijat uskovat, että fuusio hälventää pankkialaan kohdistunutta epävarmuutta ja parantaa alan uskottavuutta ... pankkifuusio oli hyvä uutinen, joskin se tuli turhan myöhään ... pitemmällä aikavälillä uuden pankin kilpailukyky varsinkin ulkomaisia pankeja vastaan paranee, kun ylikapasiteetti saneerataan*». (KL 15.2.1995). Investointipankki Kleinwort Benson piti uutta pankkia arvoituksena, mutta antoi sille suosituksen »*long term buy*» (KL 28.3.1995).

Monet tiedotusvälineet yliarvioivat asiakkaiden aktiivisuuden vaihtaa fusion seurauksena pankkia. Haastateltujen 'asiantuntijoiden' välitön kanta oli, että uusi pankki menettäisi aluksi markkinaosuuksiaan (esim. KL 15.2.1995; TE 6/1995). Kauppalehdessä 1.3.1995 tätä tarinaa jatkettiin uutisoimalla Osuuspankkien Keskusliiton (eli kilpailijan!) toimeksiannosta tehty selvitys, jonka

⁷ Erityisesti Svenska Handelsbanken (peruspankkitoiminta) ja Skandinaviska Enskilda Banken (yrityssasiakkaat).

mukaan lähes sata tuhatta uuden pankin yksityisasiakasta harkitsi pankin vaihtamista.

Asiakasnäkökulmasta näyttää lehdistössä myöhemmin muodostuneen lähinnä täyteaihe. Näkökulma korostui satunnaisina piiskansivalluksina pankin palveluongelmista ja jonoista konttoreissa, erityisesti KOP:n ja SYP:n tietojärjestelmien yhdistämisen jälkeen helmikuussa 1996. Väliittömät kommentit tästä 'Big Bangista' olivat lehdistössä lähinnä toteavia. Seuraavien kuukausien ongelmat kuitenkin herättivät kiinnostuksen palvelun tasoon pankin konttoreissa.

Kauppalehti puhui 3.4.1996 pankin 'atk-tekniikasta' lähinnä irtisanomisista ja konttoreiden työoloja: »Merita Pankin henkilöstö vähenee odotettuakin nopeammin, koska osa irtisanomispelossa elävästä henkilöstöstä tarttuu suoraan tukipakettiin ja jättää pankin. Yhdistettyjen konttoreiden työolot käyvät monelle liian raskaiksi.» (KL 3.4.1996). Helsingin Sanomat kiinnitti asiakkaiden suulla huomiota »puolen tunnin jonoihin Helsingin pankeissa». Pankkitoimihenkilöliiton (nykyisin Suomen rahoitusalan ammattiliitto) organisoimaa Meritan toimihenkilöiden ylityökieltoa keväällä 1996 tarkasteltiin varsin neutraalisti.

Uuden pankin rationalisointitoimenpiteistä muodostui tiedotusvälineille kestoaihe. »Nyt vasta on edessä se todellinen teurastus, joka olisi pitänyt aloittaa kauan sitten» (TE 8/1995). Fuusion mahdollistama päällekkäisten toimintojen karsiminen oli – kuten yllä käy ilmi – suoraa jatkoa jo usean vuoden jatkuneelle toimialatason keskustelulle suomalaisessa lehdistössä. Punaisena lankana ja vaatteena keskustelussa oli suomalaisten pankkien heikko kannattavuus. Otollisia vertailukohtia kannattavuudelle ja tehokkuudelle löytyi Ruotsista. Erityisesti Handelsbankenin tuotot/kulut -suhdeluku oli jo ennen kevättä 1995 saanut Suomessa varsin myyttisiä piirteitä.

KOP:n perinnöstä konstruoidaan uudelle pankille kivireki

Uudesta pankista tiedotettiin keskiviikkona 15.2.1995, että KOP joutuu kirjaamaan 1,4 miljardin markan arvonalennukset »pääosin väliaikaisessa omistuksessa olleeseen kiinteistö- ja osakeomistukseen sekä ulkomaisiin luottoihin» (KL 16.2.1995). Samana päivänä julkistettiin uuden pankin ylimmän johdon organisaatio, joka »on ensi silmäyksellä tehty tasajaon periaatteella, mutta tarkempi tarkastelu osoittaa, että Uniltaksen edustajat ovat jatkaneet päällä.» (KL 16.2.1995). Perinteisen menestys-epäonnistumi-

nen -tarkastelun rinnalle hahmottui lehdistössä nopeasti vastakkainasettelu voittajien (SYP) ja häviäjien (KOP) välillä.

SYP:n entistä pääjohtajaa Ahti Hirvosta haastateltiin Kauppalehdessä otsikolla »Voittajan testamentti». KOP:n entisen pääjohtajan Jaakko Lassilan haastattelu Kauppalehti Optiossa otsikoitiin »Tunnen haikeutta». Helsingin Sanomat kertoi lukijoilleen 21.3.1995, että »Pankkien osat vaihtuivat: Yhdyspankin nurkkaa aikanaan vallannut Kansallispankki joutui nöyrytmään».

SYP:n 'ylivallan' kehittymistä erityisesti uuden pankin ylimmässä johdossa seurattiin tarkasti muun muassa Ilta-Sanomissa. Yksittäisiä johtajia ei yleensä käsitelty yksilöinä tai tietyntoiminnan haltijoina, vaan koppelaisina ja syppiläisinä valta- ja tappelu-pelaajina.

Sekä nimi Merita Pankki (käyttöön kesäkuun 1995 alusta lähtien) että pankin uusi liikemerkki (syyskuu 1995) kirjoittivat tuoreeltaan oudoksuvaa kritiikkiä. »Yhdyspankki ja Kansallispankki ovat yhdessä Merita Pankki: uusi nimi käyttöön kesäkuussa – Moody's nosti uuden pankin riskiluokkaa» ja »Merita on keltannut naisille, hevosille ja veneille» (HS 25.5.1995). Yksi Kauppalehden otsikoista oli »Synteettisen pankin synteettinen nimi» (26.5.1995).

Meritan liikemerkki kirjoitti huumoria: »Arvaa mikä liikemerkki? Koru, keksi, vanha reikäleipä!» (IS 21.9.1995) ja »Kansa ei yhdistä Meritan uutta merkkiä pankkiin – 'Kuin alareunasta homehtunut reikäleipä'» (HS 21.9.1995). Keskustelu nimestä ja liikemerkistä näyttää tämän jälkeen laantuneen varsin nopeasti.

Helsingin Sanomien Taloustiistai kertoi 5.9.1995 laajasti Meritan sisällä vallitsevista 'kulttuurieroista' sekä meritalaisen yrityskulttuurin kehittämishankkeesta⁸ otsikolla »Merita Pankki pusertaa uutta yrityskuvaa: KOP:n ja SYP:n jälkeläinen kieltää menneisyytensä ja vaikenee tulevaisuudestaan». Teksti piirsi kuvan 'herraskaisesta' SYP:sta ja 'nousukasmisesta' KOP:sta. Huomionarvoista on muun muassa se, että toimittaja Juha Jaakkola piti KOP-taustaisten johtajien »vahvaa asemaa» Meritan talletuspankkitoiminnossa »yllättävänä» (havainnot eivät istuneet vallitsevaan muottiin voittajista ja häviäjistä).

⁸ KOP:n ja SYP:n 'organisaatolukulttuurien' yhdistämishanke Kide (ks. esim. Tienari ja Tuunainen, 1998; Tienari [ilmestyy]). Suurelle osalle pankkilaisista HS:n artikkeli kuuluu olleen ensimmäinen kosketus Kide-projektiin.

Taloustiistain pääartikkelin tekstissä todettiin 'erään luottamusmiehen' suulla, että »toimihenkilöillä on polttavampi tarve säilyttää oma ihmisarvonsa kuin mieltä organisaation yleisiä arvoja.» Väliotsikko »Arvokeskustelua potkujen varjossa» on paljon puhuva. Sivun alalaidassa olevassa jutussa problematiikka vietiin käytännön esimerkin (Helsinki-Museokadun konttori) avulla ruohonjuuritasolle otsikolla »Työpaikan menetyksen uhka hiipii mieleen päivän päätyttyä». Alaotsikko kertoi: »KOP:n ja SYP:n toimihenkilöt istuvat rinnakkain jo viidessä konttorissa, mutta eivät vielä toistensa työtä.» (HS 5.9.1999) Tämän jälkeen ei kulttuurien yhdentämistyötä Merita Pankin kentällä juuri noteerattu tarkastelemisemme lehdissä.

Kansallispankin perinnön raskautta uudelle pankille sen sijaan korostettiin edelleen, erityisesti vuoden 1996 aikana. Julkisuuteen tuotiin epäilyjä pienosakkaiden harhauttamisesta KOP:n syksyllä 1994 järjestetyn osakeannin markkinoinnissa ja fuusioneuvotteluiden käymisestä tämän osakeannin aikana.

Joulukuussa 1996 voitiin kuitenkin todeta, että »KOP:n johtajat vapautettiin kaikista harhautussyytteistä» Helsingin käräjäoikeudessa (HS 20.12.1996). Helsingin hovioikeus palautti asian käräjäoikeuteen elokuussa 1998. KOP:n entinen pääjohtaja Pertti Voutilainen sai tähän korkeimmalta oikeudelta valitusluvan kesäkuussa 1999. Asia ei siis ollut niin yksiselitteinen kuin tiedotusvälineiden siitä ensimmäiseksi tarjoama kuva näytti.

Ilta=Sanomat lähti erityisesti toimituspäällikkö Antti-Pekka Pietilän kynällä omalle ääriinjalleen Kansallispankin perinnön ruotimisessa. »KOP lahos sisäältä, ei kaatunut lamaan» (IS 15.2.1995). Uutisointi henkilöityi pankin avainjohtajiin. »Merita tyhjenee KOP:n johtajista: ruotsalaispankeihin jonottaa satoja hakijoita» (IS 18.1.1996). »KOP:n entiset johtajat jättävät Meritan: pääkonttorissa vastakkain 'serbit' ja 'kroatit'.» (IS 22.2.1996). Pietilä tuomitsi Päivän kurssit –palsallaan KOP:n entisen pääjohtajan, Meritan toimitusjohtaja Pertti Voutilaisen »sivuraiteelle ... Voutilaiselle puettiin uudet vaatteet, joissa hän ei enää näytä keisariilta vaan talonmieheltä.»

Ilta=Sanomat rakensi otsikoita myös Meritan 'kannattavuuskriisistä'. Esimerkiksi: »Meritan pankkikone ei vielä toimi» (IS 10.11.1995) ja »Meritan saneerausohjelma ei tehosta pankkia riittävästi» (IS 17.1.1996).

Nämä kaksi suosikkiaiheita – KOP:n 'häviö' ja uuden pankin kannattavuus – tulevat selvästi esiin Antti-Pekka Pietilän Päivän kurssit –pals-

talla 12.4.1996. Palsta on otsikoitu 'Päätykö Meritan viidakkoretki?'. Se käsittelee erityisen investointipankin perustamista Meritan organisaatioon⁹. Tekstin alku on dramaattinen. Sen yhtenä esirakennettuna elementtinä näyttää olevan ruotsalaispankkien ylivoima:

»Merita menettää asiakkaansa, omistajansa ja olemassaolonsa, ellei se pysty maksamaan osinkoa. Ellei Merita löydä tietä ulos tappioviidakosta, pankki ei kelpaa enää edes myytäväksi ruotsalaiselle Handelsbankenille tai S-E Bankenille.»

Kun Pietilä on suorasukaisesti käsitellyt pankin tulonlähteet (investointipankkitoiminta) ja 'tuloloukun' (konttoriverkosto), siirrytään tekstissä ruotimaan saneerausta ja 'koppilaisten' ahdinkoa.

»Meritan muutosta vauhdittaa myös sisäinen pakko. Nykyinen saneeraustyylillä on tuhonnut henkilöstön työmotivaation. Tunnelma pankissa on kuin keskitysleirissä, josta selviää ulos vain savupiipun kautta.»

Lakoninen tyyli kertoo myös kirjoittajan 'syväkurkuista' ja/tai suorasta keskusteluyhteydestä itse toimijoihin:

»Meritan yläpäässä lähtöhalut ovat myös kovat. Toimitusjohtaja Pertti Voutilainen on valmis lähtemään valtionyhtiö Imatran Voiman seuraavaksi pääjohtajaksi. Hänelle on tarjottu myös kahta muuta 'hyvää työpaikkaa', ei kuitenkaan pankkialalta.»

Kirjoituksen lopputiivistelmässä Pietilä vihjailee nimettömän auktoriteetin arviolla, ikään kuin virallistaen koko tekstin:

»Päivä päivältä kasvaa todennäköisyys, että Meritassa kajahtaa. Joko liiketoiminnat ryhmitellään nopeasti uudelleen tai Meritan pankkitoiminta siirtyy ulkomaiseen omistukseen noin 3,8 miljardin markan kauppahinnalla (engl. investointipankin hinta-arvio).»

Merita näyttää selviytyvän – tulevaisuuden uhkakuva muuttuu

Vuoden 1996 jälkipuoliskolla määrätietoinen fuusiotyö Merita Pankissa alkoi saada myös tunnistusta. Talouselämässä 32/1996 pohdittiin työpaineiden hallitsemista ja jonojen lyhenemistä pankin konttoreissa otsikolla »Meritan väki taitaa selvitä». Pankin laajat tukipakettiohjelmat ja työnhakukeskukset saivat nyt myös myönteistä huomiota osakseen. »Vesa Vainion urakka alkaa kantaa hedelmää», kiiteltiin Meritan saneeraustoimenpiteitä Ilta=Sanomissa 12.11.1996. Talouselämä (34/1996) otsikoi raamatullisesti: »Ja katso: vuoden kolmannella neljänneksellä Meritasta tuli hyvä sijoituskohde.»

⁹ Todettakoon, että Meritan organisaatioon todella perustettiin Investointipankki 1.6.1996 alkaen.

Kaupparehti Optiossa ilmestyi 17.10.1996 laaja, varsin oraakkelimainen artikkeli otsikolla »*Yhdyspankin näköinen Merita: koppelaisuus on Meritan varjo, joka vielä väistyy*«. Artikkelissa vedettiin yhteen kaksi vanhaa ja yksi uudistunut temaattinen sisältö KOP:n ja SYP:n fuusion yhteydessä käydyistä keskusteluista:

1. »*Fuusion nopea läpivienti on tullut tuskallisen kalliiksi ihmisille, mutta talous on pidetty ojenuksessa*«. Pankki piti markkinaosuutensa, rationalisointiohjelma eteni ja ongelmaomaisuus oli kurissa.
2. »*Merita on omaksunut syypiläiset tavat – syypiläisethän pankkia pääasiassa pyörittävät*«. Uuden pankin johdon (lue: syypiläisten) matala profiili ja sijoittajien keskuudessa saavuttama luottamus saivat kiitosta. Yksittäiset toimijat Meritassa jaoteltiin edelleen yritystaus-tojen perusteella.
3. »*Eurooppalaisessa mittakaavassa Merita on vielä liian pieni*«. Meritan voitiin nyt todeta seisovan jalollaan. Tulevaisuusaspekti sai kirjoittelussa uuden vivahteen.

Suomalainen lehdistö tarkasteli Merita Pankin rakentamista alusta asti tulevaisuutta peilaavien äänenpainoin¹⁰. 'Seuraavaa kansallista taantumaa' pidettiin aluksi KOP:n ja SYP:n fuusion onnistumisen koetinkivenä. Myöhemmin otsikoihin hiipivät 1.1.1999 ja EMU. »*Yksi Eurooppa – yksi pankki*«, provosoi Helsingin Sanomat otsikossaan jouluaattona 1996: »*Tämä on mahtipontinen tunnuslause, jota Euroopan suurimmat pankit aikovat lähteä toteuttamaan myös Pohjoismaissa heti kun EU:lla on yhteinen valuutta, Euro.*».

Talouselämä osallistui saman teeman käsitteilyyn: »*Pankkikilpailu siirtyy nyt vaiheeseen, jossa kriisistä selviytymisen korvaa Emusta selviytyminen. Ratkaisut ovat yllättäviä ... Meritan tulevaisuus riippuu sen tulevista liittolaisista. Kooltaan Suomen ykköspankki on juuri sellainen, jota Emu rokottaa kaikkein rankimmin.*» (TE 6/1997). Vertailut ruotsalaispankkien tehokkuuslukuihin saivat uutta puhtia. Todettiin kuitenkin myös, että itse asiassa Suomen pankkisektorilla on vähemmän karsittavaa kuin esimerkiksi Keski-Euroopan maissa (HS 24.12.1996).

Toimialatason näkökulma laajeni. SYP:n ja KOP:n suuruuden päivien aikaiset keskustelut 'finanssitavarataloista' herätettiin henkiin. Meritan omistajien edustajat pystyivät kuitenkin pitämään pitkään salassa esimerkiksi syksyllä 1996 käymänsä neuvottelut suomalaisten vakuutusyhtiöiden kanssa. »*Meritan ja Sammon omistajat neuvottelut yhdistymisestä: kuukausia kestäneet neuvottelut keskeytettiin muutama viikko sitten, syksyllä käytiin neuvotteluja myös Pohjolan yhdistämisestä Meritaan.*» (HS 6.2.1997).

Ilta=Sanomissa pohdittiin 13.2.1997, että yhdistyminen 'finanssiravarataloksi' olisi Meritalle hyödyllistä, vakuutusyhtiölle ei niinkään: »*Finanssitavaratalon perustaminen Sammon tai Pohjolan kanssa pitäisi vallan kotimaisissa käsissä. Siksi se on ainoa vaihtoehto.*» Hieman myöhemmin kyseenalaistettiin pankkien ja vakuutusyhtiöiden kesken solmittavien finanssiliihtojen mielekkyys – myös pankkien näkökulmasta (TE 20/1997). Meritan kohdalla arvailuja seuraavasta suuresta askeleesta ei tällä kertaa esitetty. Lisäsaneeraukset ja uusien tulolähteiden etsiminen näyttävät saaneen päähuomion.

Alkukeväästä 1997 nousi Suomen lehdistössä otsikoihin ns. optiokeskustelu. Merita Pankki suunnitteli kannustavansa noin sataa avainjohtajaansa oikeudella merkitä pankin osakkeita vuosina 2000–2003, 10.3.–14.3.1997 määräytyvän keskikurssin perusteella. Aika ei ollut optioille kypsä. »*Poliitikkojen ankara kritiikki sai Meritan perumaan johtajaoptiot.*» (HS 14.3.1997). Tiedotusvälineet ottivat myös tässä keskustelussa aktiivisen roolin. Ilta=Sanomat iloitteli 14.3.1997: »*Hyvästi optiomiljoonat! Optiohankkeesta luopunut Merita säikähti talletuspakoa ja julkista sanaa.*»

Merita Pankin tammi-kesäkuun 1997 liikevoitto oli 1,8 miljardia. Päätöimittaja Pertti Monto pohti Talouselämässä 26/1996 kuinka Meritan tuloksenteko oli muuttunut julkisessa keskustelussa lyömäaseeksi: »*voitot, optiot ja suurtyöttömyys ovat hankala kolmikanta ... turhaan järkipuhe todistelee voittojen ja miljoonaoptioiden kääntyvän myös osattomien onneksi*».

Viimeinen laajasti käsitelty meritalainen ilmiö ennen Nordbanken-fuusion julkistamista lokaussa 1997 oli päätös aloittaa valtion pääomaisijoituksen takaisin maksaminen. »*Merita vaihtaa halvempaan*», totesi Talouselämä 29/1997.

Näyttää siltä, että samat temaattiset linjat uusintuivat Meritan ja Nordbankenin yhdistymisen ensikäsitteilyssä. Helsingin Sanomien otsikko oli 12.10.1997 »*Merita ja Ruotsin Nordbanken aikovat yhdistää voimansa*«. Alaotsikoita oli kaksi:

¹⁰ Esimerkiksi Helsingin Sanomien Taloustiistaista 6.2.1996 löytyy mielenkiintoinen haastateltava, ruotsalaisen Nordbankenin pääjohtaja Hans Dalborg: »*pohjoismaisiin pankkifuusioihin Dalborg suhtautuu epäilevästi, koska ei löydä niistä synergiaetuja*».

»Meritan omistajat ovat jäämässä uudessa yhtiössä selvään vähemmistöön» ja »Yhteenliittymässä syntyy Pohjoismaiden suurin pankkikonserni». Omistuskysymyksestä oli nyt tullut kansainvälinen.

Ilta=Sanomat otsikoi fuusiouutisen 13.10.1997: »Jos Nordbankenin tehokkuusluvut otetaan tavoitteeksi: fuusio veisi Meritasta vielä 5000 työpaikkaa».

4.2. Kertomus Keskon Tuko-kaupasta: liian suuri Suomeen?

Kotimaisen voittajan voimannäyttö – mutta mitä sanoo Bryssel...

Kesko osti Tukon osake-enemmistön Merita Pankilta, Pohjola-yhtiöiltä ja Osuuspankkien Keskuspankilta 27.5.1996. Kauppa tuli julkisuuteen suurena yllätyksenä. »Kesko yllätti Tuko-kauppiat: Tästä ei oltu edes laskettu leikkiä.» (IS 28.5.1996). »Kesko osti Tukon oli toimittajavitsi kautta vuosien. Kun kauppa vihdoinkin toteutui, se yllätti niin julkisuuden kuin sijoittajatkin, monista kaupan asiantuntijoista puhumattakaan.» (KL 28.5.1996).

Tukon (ex-)pääjohtaja Uolevi Manninen kertoi saaneensa tiedon hankkeesta vasta illalla 25.5.1996: »Pertti [Merita Pankin toimitusjohtaja Pertti Voutilainen] kysyi, että istuinko nyt tukevasti paikallani. Hänen nyt täytyy sanoa, että me ollaan myymässä firmaa sun altas.» (KL 19.6.1996).

Monet kommentaattorit pitivät aluksi Tuko-kauppaa Keskon kannalta myönteisenä hankkeena. »Kesko ja (pääjohtaja Eero) Kinnunen ovat ansainneet kaupan mitalin», tiivistä Talouselämä 21/1996. Kauppaa pidettiin hyvänä investointina: »Tukon osto on itsessään epäilemättä Keskolle myönteinen tapahtuma. Keskon ongelma on ollut, että se on ylikapitalisoitunut eli sillä on ollut liikaa varallisuutta, jolle ei ole keksitty tuottavia kohteita.» (HS 2.6.1996).

Kaupan nähtiin hyödyttävän Keskoa kasvun tuoman vahvistuneen strategisen aseman kautta. Keskon todettiin saavuttaneen erityisen vankan aseman suomalaisessa vähittäiskaupassa (noin 60 %:n markkinaosuus). Keskon katsottiin myös vahvistuneen suhteessa ulkomaisiin kilpailijoihin. »Ulkomaalaisten pelko pani Keskon liikkeelle» (KL 28.5.1996). »Kesko ehti ennen ruotsalaisia.» (TE 21/1996).

Keskon omaa tiedotuslinjaa mukailleen arveltiin myös Keskon ja Tukon yhdistämisestä koituvat

synergiahyödyt merkittäviksi. Suurempien ostojen kuljetusvolyymien sekä esimerkiksi tietojärjestelmien yhdistämisen arveltiin johtavan paranevaan kustannustehokkuuteen (esim. HS 28.5.1996). Tässä vaiheessa huomio keskittyi nimenomaan vähittäiskaupan ketjujen yhdistämiseen: »Vain Rautian jatko on epävarmaa: Kesko säilyttää Tukon ketjut.» (KL 1.7.1996).

Alkukommenteissa Tuko leimattiin ongelma-tyyhdeksi, josta sen rahoittajat halusivat eroon. »Tuko ei ollut laman uhri. Se velkaantui älyttömästi KOP-leirin ristiinomistuspeleissä viime vuosikymmenen lopulla.» (HS 28.5.1996). Samalla korostettiin Keskon selvinneen lamasta voittajana. Keskon vahvan rahoituksellisen aseman arveltiin yleisesti ratkaisevan Tukon krooniset rahoitusongelmat. »Kaupan oma merita», kirjoitti Helsingin Sanomat 28.5.1996, verraten Keskon Tuko-kauppaa suoraan Meritan synnyttämiseen (KOP:n perintö esiintyi myös tässä yhteydessä kielteisessä valossa).

Tiedotusvälineet näkivät kaupassa Keskon kannalta myös ongelmia. Monet arvioivat Keskon maksaneen Tukosta liian paljon. »Rikas Kesko maksoikin ylihintaa vähittäiskaupan markkinaherpuudesta (60 prosentin ylivallassa). Rahoittajat hankkiutuivat eroon miljardien markkojen riskikettymästä ja tulevaisuuden epävarmuudesta.» (IS 28.5.1996). Vaikeaksi koettiin myös suuren markkinaosuuden ylläpitäminen ja 'todellisten' yhdistymisetujen saavuttaminen (esim. HS 2.6.1997).

Useimmat kommentaattorit pitivät Keskon Tuko-kauppaa osana vääjäämätöntä suomalaista ja eurooppalaista kaupan rakennemuutosta. Ilta=Sanomat kirjoitti suomalaisesta perspektiivistä: »Tukon myynti on alkusoitto kaupan suursaneeraukselle» (IS 28.5.1996). Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että Kesko oli ennen Tuko-kauppaa noin 40. suurin vähittäiskauppanseeri Euroopassa, mutta kaupan myötä se kapuaisi jo noin 20. sijalle.

Mielenkiintoista oli, että monet kirjoitukset heijastivat – jälleen Keskon tiedotuslinjan mukaisesti – ajatusta, että yhdistyminen oli tapa säilyttää Suomen tukku- ja vähittäiskauppa suomalaisissa käsissä. »Yhteiskunnallinen syy on säilyttää Suomessa yksityinen tukku- ja vähittäiskauppa. Se onnistuu kasvamalla riittävän suureksi», kirjoitti Ilta=Sanomat 28.5.1996.

Keskon varapääjohtaja Timo Karake kertoi hankkeen perusteista Kauppalehden mukaan: »kun kaupan rakennemuutosta katsotaan Euroopan tasolta, on kyse elämästä tai kuolemasta. Kukaan (ulkomainen kauppaketju) ei kerro meil-

le etukäteen suunnitelmistaan, mutta uskon, että Tuko olisi voinut joutua ulkomaiseen omistukseen.» (KL 28.5.1997). Keskon pahimman suomalaisen kilpailijan SOK:n pääjohtaja Jere Lahti tiivistä nationalistisen ajattelun Kauppalehden mukaan seuraavasti: *»jos Tuko olisi mennyt ulkomaiseen omistukseen, muille kaupan ryhmille olisi tullut hankaluuksia. Ulkomainen ketju olisi keskittynyt etelän väestökeskuksiin, kuorinut kermaa päältä ja jättänyt meille raskaasti huollettavat reuna-alueet.»* (KL 28.5.1996).

Monet journalistit kiinnittivät toisaalta heti alussa huomiota Keskon Tuko-kaupan mahdollisiin kielteisiin vaikutuksiin kilpailun kannalta (esim. *»Kauppa komissioon»*, HS 18.5.1996). Hankkeessa nähtiin ongelmia sen suhteen, että se pidemmällä tähtäimellä johtaisi kuluttajien kannalta vaihtoehtojen vähenemiseen ja hintojen nousuun. Suomen kuluttajaliiton pääsihteeri kommentoi Helsingin Sanomien mukaan: *»Kyllä me täällä aikamoisena pidettiin, että se näin menee. On pelättävissä, että palvelupisteet harvenevat entisestään ja lähipalvelut kuolevat.»* (HS 28.5.1996). Huomiota kiinnitettiin myös tavarantoimittajien ongelmiin kaupan vallan keskittyessä. *»On suomalaiselle teollisuudelle paha juttu, kun on jäljellä vain kaksi isoa ostajaa. Kesko on paljon vartija. Kotimainen työ ja toimeentulo on siitä entistä enemmän kiinni. Saanee toivoa, että tämä asia otetaan vakavasti.»* (KL 31.5.1996).

Keskon Tuko-kaupan vaikutuksia työllisyyteen ja työntekijöiden asemaan ei sanottavammin ruodittu julkisuudessa. Kysymys oli lähinnä työntekijöiden edustajien ensireaktioiden uutisoimisesta: *»liikealan ammattiliitto pelkää, että Tukon siirtyminen Keskon omistukseen johtaa työpaikkojen vähentymiseen ja henkilöstön osa-aikaistamisiin.»* (KL 31.5.1996).

Kilpailuviranomaisten manööveri ja Keskon puolustustaistelu

Monet kriittiset arviot Keskon Tuko-kaupasta saivat alkunsa – ja lisää voimaa – Suomen kilpailuviranomaisten aktiivisesta julkisesta roolista. Jo ensimmäisissä uutisissa ja kommentoissa kiinnitettiin paljon huomiota siihen, että kilpailuviranomaiset ilmoittivat välittömästi vevänsä kaupan Euroopan Unionin komission käsiteltäväksi suomalaisen yrityskauppalainsäädännön puuttuessa. Aluksi uskottiin kuitenkin yleisesti, että komissio tuskin puuttuu koko kauppaan tai korkeintaan asettaa sille joitain reunaehtoja (esim. KL 28.5.1996).

Suomalaisessa lehdistössä alettiin kesällä 1996

yhä selvemmin kritisoida Keskon saamaa määrävää kilpailuasemaa. 'Ylivallan' vaikutuksia tarkasteltiin yhtäältä kuluttajien (esim. *»Kuluttajaliitto Keskon Tuko-kaupasta: Kauppaufusio ei saa uhata kuluttajien asemaa»*, KL 31.7.1996) ja toisaalta tavarantoimittajien (esim. *»Vahva neuvotteluasema antaa mahdollisuuden sanella ehtoja: Kaupan hiottava toimintatapojaan»*, KL 6.9.1996) kannalta.

Kilpailuargumentti voimistui syksyllä 1996, kun EU-komission kielteinen suhtautuminen Tuko-kauppaan alkoi paljastua (esim. KL 8.11.1996). Keskolla oli tiedotusvälineiden esittämään kritiikkiin kolme vasta-argumenttia: 1. K-kauppiaat ovat varsin itsenäisiä, 2. pienenkin maan yrityksen on saatava kasvaa, ja 3. Tuko-kauppa itse asiassa parantaa syrjäseutujen palvelua. Myös nämä vasta-argumentit saivat huomiota osakseen. *»Keskon Kinnunen on huolestunut selvityksen kulusta: EU-komissio ei ymmärrä suomalaista vähittäiskauppaa ... tuomitaanko pienen EU-maan yritys pieneksi?»* (KL 27.9.1997).

Toisin kuin myönteisissä alkukommenteissa, syksyllä 1996 ryhdyttiin hankkeen mielekkyyttä kyseenalaistamaan myös Keskon näkökulmasta, varsinkin mikäli EU-komissio lopulta kieltäisi hankkeen. *»Hymy hyytyy Keskossa»*, otsikoi Iltä=Sanomat 29.10.1996. Kielteinen suhtautuminen saavutti huippunsa marraskuun lopulla, jolloin EU-komission päätös kieltää hanke tuli julkisuuteen. *»Kesko ja Suomi saivat turpiinsa»*, Iltä=Sanomat tiivisti 19.11.1996. Keskon 'tappio' rinnastettiin näin ollen Suomen 'tappioon' eurooppalaisella areenalla.

EU:n komission päätöstä seuranneessa keskustelussa lähes kaikki lehdet olivat yksimielisiä hankkeen kielteisistä seurauksista ja kiellon tarpeellisuudesta. *»[Kilpailuviraston pääjohtaja] Purasjoki murskasi Keskon»*, totesi Iltä=Sanomat 21.11.1996. Tukon erotetun pääjohtajan Uolevi Mannisen kriittiset kommentit kaupan keskittymisestä saivat julkisuutta (esim. IS 18.1.1997). Toisenlaiset äänet olivat harvassa. *»Tuko-kaupan purku voi koitua kuluttajan tappioksi»*, otsikoi Kauppalehti 14.1.1997 viitaten nyt menetettyihin rationalisointihyötyihin.

Tiedotusvälineissä esiteltiin myös monia laskelmia siitä, kuinka paljon Kesko Tuko-hankkeessa hävisi tai häviäisi. *»Miljardi markkaa uppoo Brysselin kaivoon.»* (HS 19.11.1996). Keskon johtoa syytettiin esimerkiksi Iltä=Sanomissa 19.11.1996 rajusti epäonnistuneesta hankkeesta. *»Vahingon-ilo Kesko-rumiluksen saamasta verilöylystä kukki runsaana ja aitona»*, kiteytettiin Talouselämässä 39/1996.

Hieman myöhemmin alettiin julkisuudessa myös ymmärtää Keskon ylimmän johdon toimintaa (esim. »*Oma koira puraisi*», IS 26.11.1996). Kilpailuviranomaisten toimintaa alettiin vastaavasti kritisoida: »*Kesko vaatii kilpailuoikeutta*», (TE 40/1996), »*Tilaustyön makua*» (KL 24.1.1997). Keskon johtoa tukevia kommentteja ammuttiin kuitenkin samanaikaisesti alas: »*Happy end häämöttää*» (KL 21.1.1997), »*Kesko on jakelujärjestelmä*» (KL 4.3.1997).

Terve suomalainen maalaisjärki voittaa?

Kun Kesko 7.2.1997 ilmoitti järjestelystä, jossa Tukon elintarvikekauppa ja kiinteistöt myytiin suomalaisille ostajille, julkisuudessa ryhdyttiin arvioimaan hanketta uudelta pohjalta. Alkuperäisen kaupan purkaminen tällaisella järjestelyllä oli yleisen mielipiteen mukaan kilpailuvaikutusten kannalta oikea ratkaisu.

Erityisesti keskittymisen torjumisen siunauksellisuutta kiiteltiin. Esimerkiksi Tukon entisen pääjohtajan Uolevi Mannisen kirjan 'Irtiotto' sisältämä kritiikki kaupan keskittymistä kohtaan sai paljon palstatilaa (esim. KL 18.4.1997).

Mielenkiintoista oli, että uudessa muodossaan Tuko-kauppaa ei enää pidetty Keskolle rahassa mitaten suurena epäonnistumisena. »*Tuko ei pienentänyt Keskon tulosta*» (KL 14.2.1997). Anttilan ja Rautian arvioitiin vahvistavan Keskon asemaa tulevaisuuden kasvualoilla, hitaasti kasvavan elintarvikekaupan ulkopuolella. »*Kaupan tulevaisuus on 'ei-syötävässä'*» oli myös Keskon johdon tiedotusvälineille tarjoama argumentti.

Helsingin Sanomat rakensi hankkeen tilinpäätöstä 9.2.1997: »*Huonona kauppaa ei voi pitää myöskään Keskon kannalta. 2,2 miljardin kauppasumma näyttää vakuuttavalta. Kesko itse pani rahaa Tukoon viime kesänä pari miljardia. Lisäksi se osti myöhemmin Anttilan ja Hämeenkyllän keskusvaraston 635 miljoonalla. 2,6 miljardin sijoitukset on melkein saatu takaisin, kun laskee mukaan vielä Tukoon, ja sitä kautta Keskolle, jäävän omaisuuden eli Rautian, Anttilan kiinteistöt ja uutena omistuksena Carrols-hampurilaisravintolat.*»

»*Kesko on jatkossa entistä vahvempi kauppias, sillä hyvin menevä Anttila kaupunkivarataloineen ja postimyyntineen jää sille*», todettiin Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 20.2.1997. »*Keskon johto väänsi pahalta näyttäneen tilanteen edukseen. Tuko-seikkailuista jäi jotain käteenkin – ja runsaasti kullanarvoista kokemusta.*» (IS 22.4.1997). On ironista, että esimerkiksi Rautia, joka alussa koettiin Keskon kannalta ongel-

malliseksi osaksi Tukoa (esim. KL 1.7.1996), nähtiin nyt nimenomaan Keskoa vahvistana hantkana.

Kun EU:n komissio hyväksyi uudet järjestelyt 18.4.1997, alkoi Keskon Tuko-kaupan saama julkisuus suomalaisessa lehdistössä vähentyä. Helsingin Sanomien otsikko »*Loppu sujui jouheasti*» (HS 19.4.1997) kuvaa hyvin yleistä hyväksyntää tilanteen selkiytyessä.

Kevään 1997 kuluessa saivat julkisuudessa tosin tilaa myös toisenlaiset mielipiteet. Esimerkiksi Valion entinen pääjohtaja Iikka Haka rikkoi yleistä konsensusta kritisoimalla EU:n komission alkuperäistä päätöstä kieltää kauppa: »*Kulut-taja hävisi eniten Tuko-kaupassa*» (Vieraskynä-palsta, HS 5.5.1997).

Keskon Tuko-kaupasta tuli alkusysäys suomalaisen yrityskauppalainsäädännön kehittämistä koskevaan keskusteluun (ks. esim. KL 20.12.1996). Tämän tapauksen arveltiin myös vaikuttavan ratkaisevasti suomalaisten yritysten tuleviin yritysostoihin. Helsingin Sanomat kirjoitti 17.1.1997: »*Keskon Tuko-kauppa osoittaa konkreettisesti kilpailuoikeudellisten riskien voivan johtaa huomattaviin taloudellisiin seurauksiin. Tuko-kaupan jälkipuinnista johtuu, että suomalaiset yritykset suhtautuvat jatkossa varovaisemmin kilpailuoikeuteen.*»

5. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

5.1. Talouden diskursseja yritysjärjestelyiden kontekstissa

Ensimmäinen tutkimustehtävämme on tässä artikkelissa ollut paikantaa niitä talouden diskursseja, joita tiedotusvälineet yritysjärjestelyiden konteksteissa uusintavat ja tuottavat. Olemme tarkastelleet kahden historiallisesti merkittävän suomalaisen yritysjärjestelyn – *Kansallis-Osake-Pankin ja Suomen Yhdyspankin fuusion* sekä *Keskon Tuko-kaupan* – uutisointia ja kommentointia Helsingin Sanomissa, Ilta=Sanomissa, Kauppalehdessä ja Talouselämässä. Molemmat tapaukset ovat poikineet runsaasti tekstejä. Esi-tetty jäsenitys on meidän tulkintamme teksteistä sekä niiden heijastamista diskursseista.

Taulukko 2 tiivistää keskeiset talouden diskurs-sit, näkökulmat, sisällöt sekä niiden ilmentymät konteksteissaan. Me nostamme yleisellä tasolla esiin kuusi keskeistä diskurssia: *kilpailukykydis-kurssi*, *rationalisointidiskurssi*, *kulttuuridiskurssi*, *omistajuusdiskurssi*, *kilpailudiskurssi* ja *diskurs-si keskeisistä yksilöistä*.

Taulukko 2: Talouden diskursseja yritysjärjestelyiden konteksteissa

DISKURSSI	KESKEISIÄ NÄKÖKULMIA	KESKEISIÄ SISÄLTÖJÄ	ILMENTYMÄT KOP:N JA SYP:N FUUSIOSSA	ILMENTYMÄT KESKON TUOKAUPASSA
KILPAILUKYKY	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysjohto • Omistajat ja omistajien edustajat • Analyytikot 	<ul style="list-style-type: none"> • Strateginen asema • Kansainvälinen kilpailukyky 	<ul style="list-style-type: none"> • Riittävä koko • KOP:n 'pelastaminen' 	<ul style="list-style-type: none"> • Miten Kesko kasvaa • Tukon 'pelastaminen'
RATIONALISOINTI	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysjohto • Analyytikot • Henkilöstö; ay-liike • 'Veronmaksajat' 	<ul style="list-style-type: none"> • Kustannustehokkuus • Synergiaedut • Tuottavuus • Työ 	<ul style="list-style-type: none"> • Kustannussäästöt • Tuottavuuden kehittyminen • Rationalisoinnin henkilöstövaikutukset 	<ul style="list-style-type: none"> • Ostojen ja jakelun kustannussäästöt • Rationalisoinnin vaikutus syrjäseutujen palveluihin
KULTTUURI	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysjohto • Henkilöstö • Asiantuntijat (esim. Historia, design jne.) • Suomalaiset 	<ul style="list-style-type: none"> • Kulttuurikonfliktit • Uuden kulttuurin luominen • Valta-asetat organisaatiotasolla • Suomalaisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Vastakkainasettelu yritystaustojen perusteella • Meritalaisen kulttuurin luominen • KOP 'kivirekenä' • Kansallinen perintö 	
OMISTAMINEN	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysjohto • Omistajat ja omistajien edustajat • Poliittinen eliitti • Analyytikot 	<ul style="list-style-type: none"> • Omistuksen keskittyminen • Kansallinen / ulkomainen omistus 	<ul style="list-style-type: none"> • Rahalaitosten suomalaisen omistuksen turvaaminen • Suomen rahoitusjärjestelmän tulevaisuuden turvaaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tukon suomalaisomistuksen turvaaminen • Suomen elintarvikejakelun keskittyminen
KILPAILU	<ul style="list-style-type: none"> • Yritysjohto • Kilpailu- ja muut viranomaiset • Kuluttajien edustajat 	<ul style="list-style-type: none"> • Kilpailun vähentyminen • Kuluttajan etu 		<ul style="list-style-type: none"> • Kaupan kansallinen keskittyminen • Tavarantoimittajien aseman heikkeneminen suhteessa keskusliikkeeseen
KESKEISET YKSILÖT		<ul style="list-style-type: none"> • Johtajien asema – suhteessa omistajiin – voittajat / häviäjät • Avainhenkilöiden palkitseminen 	<ul style="list-style-type: none"> • SYP:n johtajien ylivalta • Johdon optiot • Syyllisyys (KOP:n osakeanti 1994) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ostetun yrityksen johdon asema • Syyllisyys (EU:n kielteisen päätöksen jälkeen)

Sekä KOP:n ja SYP:n fuusion että Keskon Tuko-kaupan yhteydessä uusinnettiin jouhevasti talouden perinteistä *kilpailukykydiskurssia*. Erityisen mielenkiintoista on molempiin konteksteihin sisällynyt teema 'heikomman' osapuolen pelastamisesta. Tämä yritysjärjestelyn peruste näyttää myös kummassakin tapauksessa johtaneen siihen, että ensimmäisissä uutisoinneissa ja kommenteissa ei itse perusratkaisun järkipärisyyttä kyseenalaistettu. Abstrakti yrityksen näkökulma oli tässä hallitseva. Taustalta löytyvät erityisesti yritysjohton, omistajien ja pörssianalytikoiden äänet ja intressit.

Rationalisointidiskurssi elää symbioosissa kilpailukykydiskurssin kanssa. Rationalisoinnin diskurssi oli molemmissa tarkastelemissamme yritysjärjestelyissä läsnä, mutta eri muodoissa. Keskon Tuko-kaupassa tämä diskurssi ei ollut keskeinen. Hankkeen tuomat kustannussäästöt ostoissa ja jakelussa sekä mahdollisten rationalisointitoimenpiteiden vaikutus syrjäseutujen kaupapalveluihin herättivät kuitenkin keskustelua. KOP:n ja SYP:n fuusiossa saneeraus ja henkilöstövähennykset sen sijaan olivat keskusteluiden keskiössä. Näkökulmat täsmentyivät. Yrityksen rationalisointiedut ja henkilöstövähennyksistä aiheutuvat inhimilliset kärsimykset tarjosivat teksteihin vastakkainasettelun. Journalistien oli kuitenkin vaikea löytää taloudellis-rationaalisen tarkastelun kestäviä argumentteja henkilöstön puolelle. Keskusteluissa oli väistämättömyyden leima – ja myös (veron)maksajan ääni.

Kulttuuridiskurssi oli keskeinen osa KOP:n ja SYP:n fuusion julkista keskustelua. Tässä keskustelussa 'kulttuuri' käsitettiin liikkeenjohtokirjallisuuden mukaisesti nimenomaan organisaatioiden keskeisiksi käytännöiksi, arvoiksi ja identiteetin pohjaksi. Keskeisiä teemoja olivat yhtäältä sypiläisten ja koppiläisten erilaisuus (ja tästä johtuvat ongelmat) sekä Meritan johdon lanseerama tietoinen kulttuurinen muutoskampanja uuden yhteisen kulttuurin ja identiteetin luomiseksi. Näitä samanaikaisia ja ristiriitaisia prosesseja on tuskin rikkaammin hahmotettu minkään aiemman suomalaisen fuusion yhteydessä.

Kulttuuridiskurssi antoi aineksia myös valtasasetelmien – toisen puolen dominanssin tai voittaja-häviäjä -asetelman – hahmottamiseen ja luomiseen. Mielenkiintoista oli varsinkin KOP:n julkinen leimaaminen 'kivireeksi'. Kulttuuridiskurssi antoi myös mahdollisuuden suomalaisuuden pohtimiseen, joka näkyi erityisesti KOP:iin liitetyn kansallisen perinnön hävittämisen tai pelastamisen problematiikan esiin nostamisena.

Kesko-Tuko -tapauksessa selvät kulttuuridis-

kurssin ilmentymät olivat vähissä, ellei keskustelua Keskon vahvuudesta ja Tukon heikkoudesta lueta mukaan. Tähän on selvänä syynä se, että tapauksessa ei koskaan edetty kovin pitkälle organisaatioiden yhdistämistyössä.

Omistamiseen liittyvä diskurssi oli tärkeä osa kumpaakin yritysjärjestelyä. Vaikka kyse oli molemmissa tapauksissa pinnalta katsoen kotimaisista järjestelyistä, keskeiseksi sisällölliseksi elementiksi nousi vastakkainasetelma suomalais- ja ulkomaisomistuksen välille. Kummankin järjestelyn julkisessa hahmottamisessa oli eräs keskeinen teema omistuksen pysyminen suomalaisissa käsissä. Tämä kertoo osaltaan kansainvälistymisen 'hiipimisestä' lähtökohtaisesti yhden maan sisäisiin yritysjärjestelyihin. Keskon Tuko-kaupassa omistamiseen liittyvä diskurssi näyttäytyi sisäisesti ristiriitaisena. Keskon yhä suuremmaksi paisuva vaikutusvalta Suomen rajojen sisällä herätti sekä kritiikkiä että ymmärrystä. Painotukset eri äänien välillä myös muuttuivat ajassa.

KOP:n ja SYP:n fuusio oli lähtökohdiltaan kansallinen ratkaisu Suomen pankkikriisin lopulliseksi nujertamiseksi ja maan rahoitusjärjestelmän turvaamiseksi. Se oli historiallinen liitto 'sinivalkoisen' ja 'ruotsinkielisen' pääoman välillä. Toisaalta on mielenkiintoista havaita, että kotimainen omistus KOP-SYP -hankkeen keskeisenä perusteluna oli jo muuttanut muotoaan Merita Pankin ja Nordbankenin ilmoittaessa fuusioitumisesta lokakuussa 1997. Omistajat olivat tarkentaneet näkökulmaansa. Heidän äänensä puhui nyt kansallisten rajojen yli.

Nyt tarkasteltujen yritysjärjestelyiden uutisointi oli keskeisesti tuottamassa (uudelleen) erästä talouden diskurssia Suomessa. *Kilpailudiskurssi* jäsenyi erityisesti Keskon Tuko-kaupan draamatistien vaiheiden myötä. Meritan tapauksessa keskustelu oli vielä vähäistä ja hapuilevaa (tätä 'poissaoloa' on myöhemmin myös hämmästely).

On tärkeää havaita, että uutisointi ja kommentointi Keskon kilpalaulannasta kilpailuviranomaisen kanssa on olennaisesti vaikuttanut myöhempien yritysjärjestelyiden yhteydessä käytyihin keskusteluihin. Uutta oli kansallisten kilpailuviranomaisen aktiivinen rooli. Tämä rooli jäsenyi kahdella tavalla. Viranomaiset loivat ja pitivät yllä kriittistä julkista keskustelua. He myös tekivät konkreettisia päätöksiä ja muodostivat näkyvän linkin 'uuteen' EU-tasoon.

Diskurssi keskeisistä yksilöistä liittyy tiedotusvälineiden tapaan henkilöitä ilmiöitä ja tapahtumia (vrt. 'julkiskulttit' ja 'persoonallisuuden kulttit', Fairclough 1997). Fuusiot ja yrityskaupat ovat aina tarjonneet kasvualustan sankareille ja kon-

nille; pelastajille ja valloittajille. Olemme tässä tarkastelleet johtajia avainhenkilöinä talouden konteksteissa. Keskeisenä sisällöllisenä teeman teksteissä näyttää olevan johtajien asema. Tämä aukeaa kahta kautta: erittelemällä voittajia ja häviäjiä sekä pohtimalla johtajien asemaa suhteessa omistajiin. Erityisesti edellinen teema oli molemmissa tarkastelemisemme konteksteissa voimakkaasti läsnä.

Keskeisiin yksilöihin liittyvä diskurssi sai sekä KOP:n ja SYP:n fuusiossa että Keskon Tuko-kaupassa vahvan lisämausteen 'syylisyyteen' liittyvistä keskusteluista. Jälkimmäisen kohdalla oli keskusteluissa kyse pohjimmitaan siitä, pitäisikö Keskon ylimmän johdon – lähinnä pääjohtaja Eero Kinnusen – kantaa vastuu 'epäonnistumisesta' ja erota (leimaa lyötiin myös muihin johtajiin).

Kun KOP ja SYP yhdistyivät, joutui edellisen ylin johto – erityisesti pääjohtaja Pertti Voutilainen – tulinlinjalle. KOP:n perintö konstruoiin taakaksi uudelle pankille. Tässä tuli myös selvimmän ilmi eri tiedotusvälineiden linjat. Iltä=Sanomien erilaiset lähtökohdat muihin analysoimiimme lehtiin verrattuna heijastui avoimena sensaatiohakuisuutena: Meritan toimitusjohtajaksi valittu Voutilainen tuomittiin näkyvästi 'surraiteelle'.

Merita Pankin rakentaminen toi myös keskustelun johdon palkitsemisjärjestelmistä suomalaisten yritysjohtajien kontekstiin. Tiedotusvälineet ottivat avainhenkilöiden optioihin tyypillisesti vahvasti kielteisen kannan. Argumentteja olivat sekä valtio-omistajan (veronmaksajien) että henkilöstön näkökulmat. Tässä paineessa Merita myös toistaiseksi luopui optiosuunnitelmistaan.

Varsinaisia sankaritarinoita ei KOP-SYP -fuusiossa ja Keskon Tuko-kaupassa mielestämme tiedotusvälineiden teksteistä välittynyt.

Mistä sitten ei KOP:n ja SYP:n fuusion sekä Keskon Tuko-kaupan yhteydessä julkisuudessa keskusteltu? Koska taloustoimittajien tapana näyttää usein olevan ennakoita ja spekuloida, 'poissa oleva diskurssi' voidaan kenties helpoimmin hahmottaa puuttuvina spekulatioina. Poissaoleva voidaan näin KOP:n ja SYP:n fuusiossa jäsentää kilpailun vähentymisen kautta. Kilpailudiskurssi – erityisesti kilpailuviranomaisten ääni – loisti poissaolollaan. Keskon Tuko-kaupassa keskeisesti poissa olevaa oli sen sijaan rationaalisoimien henkilöstövaikutukset ja kulttuuriset pohdiskelut. Aineksia tällaisen keskustelun käymiseen oli vaikeaa löytää, koska yritysjohto ei tuottanut huhumyllylle aineksia (toisin kuin Meritan tapauksessa).

5.2. Diskurssien uusintamisesta ja tuottamisesta

Toinen tutkimustehtävämme on ollut eritellä sitä, millä tavalla talouden diskurssien uusintaminen ja tuottaminen tiedotusvälineissä tapahtuu.

Aluksi on syytä korostaa, että yritysjohtajien uutisointi ja kommentointi on oleellisin osin sidoksissa yritysten edustajien hankkeista tarjoamaan informaatioon. Tiedotusvälineet joutuvat näin ollen usein välittämään yritysten tiedotusstrategien tarkkaan harkitsemia viestejä. Erityisesti yritysten ylimmän johdon laatimia suunnitelmia kustannussäästöjen aikaansaamiseksi näyttää olevan vaikea kyseenalaistaa nykyisessä dominoivassa 'globaalin' murroksen metadiskurssissa.

Mielenkiintoista – joskaan ei yllättävää – on, että talouden diskurssien uusintaminen ja tuottaminen näyttää tapahtuvan teksteihin *jännitteitä rakentaen*, asettamalla vastakkain eri toimijoiden ja toimijaryhmien näkökulmia. Perinteinen 'yritys' vastaan henkilöstö –asetelma kertoo Meritan tapauksessa mielestämme myös siitä, miten yksi näkökulma (tässä tapauksessa henkilöstö) muotoutuu toissijaiseksi. Hieman kärjistäen voidaan todeta, että laajoista irtisanomisista on konstruoitu odotettuja itsestäänselvyksiä fuusioiden ja yrityskauppojen konteksteissa.

Teksteihin rakennetut jännitteet näyttävät myös muodostavan *teemojen mukaisia 'aaltoja'*. Kun Keskon Tuko-kauppa jäsennetään onnistumisen – epäonnistumisen –asetelman kautta, muodostuu tästä erityisen selvä esimerkki. Tiedotusvälineiden ensimmäiset tulkinnat onnistumisesta muuntuivat sittemmin epä tietoisuudeksi ja tulkinnaksi epäonnistumisesta, ennen kuin ne jälleen asetuiivat tulkinnaksi onnistumisesta.

Pyrkimys kriittiseen monimuotoisuuteen näyttää kaikesta huolimatta olleen sisäänrakennettuna sekä KOP-SYP –fuusion että Keskon Tuko-kaupan julkiseen käsittelyyn. Näin tuskin on vähemmän merkittäviksi leimatuissa yritysjohtajien julkisissa. 'Objektiivisuutta tavoittelevan' uutisoinnin ja 'subjektiivisesti värityneen' kommentoinnin välinen raja näyttää nyt tarkastelluissa tapauksissa kuitenkin aika ajoin hämärtyneen.

5.3. Hahmotelmia jatkotutkimuksen aiheiksi

Tässä artikkelissa esitetyt ajatukset talouden diskurssista sekä niiden tuottamisesta ja uusintamisesta herättävät kysymyksiä jatkotutkimusmahdollisuuksista. Eräs tällainen on yksittäisten

tekstien lingvistinen analyysi. Tekstianalyysin keinoin voitaisiin tarkemmin paljastaa journalistien tekstuaalisia ja kielellisiä valintoja (vrt. Fairclough 1997) talouden diskurssien värittämissä konteksteissa. Tärkeänä erityistapauksena on esimerkiksi paljastaa vallassa olevaa sukupuoli-järjestystä ylläpitäviä ja vahvistavia diskursseja. Esimerkiksi KOP:n ja SYP:n fuusion yhteydessä tämä järjestys voi jäsentyä asetelman 'taistelevat pankkiherrat' (miehinen, konstruoitu identiteetti) ja 'ressukat pankkineidit' (naisellinen, konstruoitu identiteetti) kautta.

Toisaalta Keskon Tuko-kaupan uutisoinnin ja kommentoinnin 'aaltomainen' eteneminen tarjoaa mielestämme merkittävän diskurssianalyttisen tutkimuskohteen: tiedotusvälineet yksittäisten toimijaryhmien pyrkimysten välineenä (tässä tapauksessa kilpailuviranomaisten ja Keskon johdon). Vietiinkö suomalaisia tiedotusvälineitä todella kuin päsejä narussa? Tämän aiheen tutkiminen edellyttää välttämättä myös analyysiä siitä, miten tekstit on tuotettu (miten alkuperäiset ideologiset viestit ovat muokkautuneet) ja miten yleisö on nämä viestit vastaanottanut. (Ks. esim. Wodak ja Ludwig 1999)

Myös tiettyjen teemojen muodostuminen itsensäselvyyksiksi tarjoaa tärkeitä kysymyksenasetteluja kriittiselle tutkimukselle (ks. 'luonnollistuminen'; esim. Palonen 1997; Heikkinen, 1999). Rationalisointidiskurssi on yritysjärjestelyiden kontekstissa tästä erityisen pelottava esimerkki.

Kyseenalaistavien tulkintojen rakentuminen osaksi talouden diskursseja näyttää mielestämme osaltaan merkinneen kritiikin institutionalisointumista; kesyttämistä ja kesyyntymistä. Monimutkaiset talouden ilmiöt ovat myös arkipäiväistyneet. Talouden metadiskurssi – välttämätön ja väistämätön 'globaali' murros – elää ja voi hyvin. Sen kyseenalaistaminen on jo vaativampi juttu.

LÄHTEET

- Ahonen, P. (1984) Journalismi vallan lähteenä, areena ja kohteena. *Tiedotustutkimus* 2/1984: 17–26.
- Fairclough, N. (1997) *Miten media puhuu*. Vastapaino, Tampere.
- Fairclough, N. (1997b) Tehtävänasettelu diskurssianalyysille: julkisuus jutustelee ja viihdyttää entistä enemmän. *Tiedotustutkimus* 1/1997: 44–56 (suomentanut Virpi Blom ja Kaarina Hazard).
- Fairclough, N. (1995) *Media Discourse*. Edward Arnold, London.
- Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- Gerlach, N. (1996) Review Article: The Business Restructuring Genre: Some Questions for Critical Organization Analyses. *Organization* 3: 425–438.
- Gertsen, C. M., Söderberg, A.-M. ja Torp, J. E. (toim.) (1998) *Cultural Dimensions of International Mergers and Acquisitions*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Haspeslagh, P. C. ja D. B. Jemison (1991) *Managing Acquisitions: Creating Value through Corporate Renewal*. The Free Press, New York.
- Heikkilä, T. (1998) *Muutosmyrsky: pankkifuusio työntekijöiden kokemuksena*. Teknillinen korkeakoulu / Tuotantotalouden laitos, raportteja no 7. Espoo.
- Heikkinen, V. (1999) *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Vaasa.
- Huotari, K. ja Löfström, J. (1996) HIV ja aids suomalaisissa sanomalehdissä 1982–1992: rakenteellisen ideologiakäsityksen näkökulma. *Sociologia* 3/1996: 205–215.
- Huovila, T. (1994) Roskapankkijuttu syksyllä 1993. *Tiedotustutkimus* 1/1994: 47–56.
- Hunt, J. W. (1990) Changing Pattern of Acquisition Behaviour in Takeovers and the Consequences for Acquisition Processes. *Strategic Management Journal* 11: 69–77.
- Jensen, M.C. (1988) Takeover: Their Causes and Consequences. *Journal of Economic Perspectives* 2: 21–48.
- Kaihua, K. (1998) *Social Construction of Mergers and Acquisitions in the Public Discussion: Thematization and Meaning Systems in Selected Media and Cases During 1995–1998*. Pro gradu –tutkielma, Helsingin kauppakorkeakoulu / Kansainvälinen liiketoiminta.
- Kitching, J. (1967) Why do Mergers Miscarry? *Harvard Business Review* 45: 84–101.
- Korhonen, J. ja Sutinen, T. (1996) *Pieni syrjäinen Suomi ja suuri vaativa maailma: Taloustaistai Suomen talouden kansainvälistymisen kuvaajana*. Pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto / Tiedotusopin laitos.
- Kotter, J.P. (1995) Leading Change: Why Transformation Efforts Fail. *Harvard Business Review* 73: 59–67.
- Kusewitt, J. B. (1985) An exploratory study of acquisition factors relating to performance. *Strategic Management Journal* 6: 151–169.
- Kuutti, H. (1994) Tutkiva journalismi – mitä se on? *Tiedotustutkimus* 4/1994: 87–95.
- Laamanen, T. (1997) *The Acquisition of Technological Competencies Through the Acquisition of New, Technology-based Companies*. Helsinki University of Technology, Espoo.
- Larimo, J. (1993) *Foreign Direct Investment Behaviour and Performance: An Analysis of Finnish Direct Manufacturing Investments in OECD Countries*. Acta Wasaensia No 32, University of Vaasa.
- Larsson, R. (1990) *Coordination of Action in Mergers and Acquisitions: Interpretive and Systems Approaches Towards Synergy*. Lund University, Studies in Economics and Management 7.
- Lehtonen, M. (1996) *Merkitysten maailma: kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Leroy, F. ja B. Ramanantsoa (1997) Cognitive and Behavioural Dimensions of Organizational Learning in a Merger: An Empirical Study. *Journal of Management Studies* 34: 871–894.
- Lohrum, C. (1996) *Post-Acquisition Integration: Towards an Understanding of Employee Reactions*. Swedish School of Economics and Business Administration, Helsinki.

- Lubatkin, M. (1983) Mergers and the Performance of the Acquiring Firm. *Academy of Management Review* 8: 218–225.
- Luostarinen, H. (1991) Interdiskursiivisen ihmeen jäljillä. *Tiedotustutkimus* 3/1991: 109–112.
- Malin, R. (1999) Kun yritysjohto vaikenee analyyttikko käyttää valtaa. *Talouselämä* 2/1999: 18–23.
- Marks, M. L. ja P. M. Mirvis (1986) The Merger Syndrome. *Psychology Today* 20: 36–42.
- Mikkonen, A. (1998) *Rahavallan rakkikoirat: tositariinoita talousjournalismista*. WSOY, Porvoo.
- Morgan, G. ja Sturdy, A. (1997) *Organisational Change and Managerial Discourse*. Paper presented to the 'Modes of Organizing' conference, University of Warwick, UK, April 3–4.
- Mueller, D.C. (1989) Mergers: Causes, Effects and Policies. *International Journal of Industrial Organization* 7: 1–10.
- Nahavandi, A. ja A. R. Malekzadeh (1988). Acculturation in Mergers and Acquisitions. *Academy of Management Review* 13: 79–90.
- Nuolijärvi, P. (1998) Media ja kielentutkimus. *Virtittäjä* 3/1998: 386–397.
- Nupponen, P. (1995) *Post-Acquisition Performance: Combination, Management, and Performance Measurement in Horizontal Integration*. Helsinki School of Economics and Business Administration doctoral dissertation, HSE series A-109.
- Palonen, K. (1997) *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Yhteiskuntatieteiden, valtiotieteiden ja filosofian julkaisuja 11, Jyväskylän yliopisto.
- Perttilä, K. ja Sinkkonen, S. (1998) Sanomalehdet terveyden edistäjinä kunnissa – diskurssi-analyttinen tutkimus maakunta- ja paikallislehtien sisällöstä. *Hallinnon Tutkimus* 2/1998: 98–108.
- Peura, P. (1996) *Yrityksen ydinprosessin uudistaminen yrityskaupan avulla: yrityskauppa ydinosaamisen hankkimiskeinona ja tätä koskevan tutkimusmenetelmän kehittäminen*. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Pietilä, K. (1989) Julkisuus on peli eikä peili. *Politiikka* 1/1989: 34–44.
- Ridell, S. (1998) Sanomalehden lukija – tuo kuuliainen kuluttaja. *Tiedotustutkimus* 2/1998: 92–100.
- Romanelli, E. ja Tushman, M.L. (1994) Organizational Transformation As Punctuated Equilibrium: An Empirical Test. *Academy of Management Journal* 37: 1141–1166.
- Salter, M. S. ja W. S. Weinhold (1979) *Diversification Through Acquisition*. Free Press, New York.
- Santala, R. (1996) *Post-acquisition Integration of Strategic Management in an MNC*. Turku School of Economics and Business Administration.
- Shrivastava, P. (1986) Postmerger Integration. *Journal of Business Strategy* 7: 65–76.
- Sipilä, A. (1997) Haaste on ryömiä lukijan pään sisään: taloudesta kirjoittaminen lisääntyy, mutta yleisö pirstaloituu. *Helsingin Sanomat* 21.10.1997.
- Tainio, R. (1998) Kertakäyttöistytävä yritysmaailma. *Avis-ta* 2/1998: 12–13.
- Tainio, R., Huolman, M., Pulkkinen, M., Rissanen, M. ja Tukiainen, S. (1999) *The Impact of Foreign Investors on Corporate Restructuring and Corporate Innovations in Finland*. Paper presented to the 15th Colloquium of the European Group for Organizational Studies (EGOS), University of Warwick, UK, July 4–6.
- Tainio, R. ja Virtanen, K. (1996) Governance Structures in Finnish Corporations. *ZfB-Ergänzungsheft* 3/96: 1–13.
- Thompson, J.B. (1984) *Studies in the Theory of Ideology*. Polity Press, Cambridge.
- Tienari, J. [ilmestyy] Gender Segregation in the Making of a Merger. *Scandinavian Journal of Management*.
- Tienari, J. ja Tainio, R. [ilmestyy] The Myth of Flexibility Organizational Change. *Scandinavian Journal of Management*.
- Tienari, J. ja Tuunainen, V.K. (1998) Merging for the Future: Orchestrated Blending and the Ambiguity of Organizational Culture. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 4/1998: 447–473.
- Useem, M. (1996) *Investor Capitalism*. Basic Books, New York.
- Vaara, E. (1999) *Towards a Rediscovery of Organizational Politics: Essays on Organizational Integration Following Mergers and Acquisitions*. Helsinki School of Economics and Business Administration doctoral dissertation, HSE series A-149.
- Vaara, E. (1998) *Cultural Differences and Post-Merger Problems: Misconceptions and Cognitive Simplifications*. Paper presented to the 14th Colloquium of the European Group for Organizational Studies (EGOS), Maastricht, the Netherlands, July 9–11.
- Vaara, E. (1995) *Making of Success and Failure in Mergers and Acquisitions: A Study of Managerial Actors in Two Cases*. Helsinki School of Economics and Business Administration series B-159.
- Väliverronen, E. (1993) Diskurssien verkossa: joukko- viestimet, julkisuus ja valta. *Tiedotustutkimus* 1/1993: 22–34.
- Wodak, R. ja Ludwig, C. (toim.) (1999) *Challenges in a Changing World*. Passagen Verlag, Wien.